

Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Právnická fakulta



NOTITIAE NOVAE
FACULTATIS IURIDICAE
UNIVERSITATIS MATTHIAE BELII
NEOSOLII
ROČNÍK
XXIII.



2019

Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Predseda redakčnej rady a vedecký redaktor:

doc. Dr. iur. JUDr. Ing. Michal Turošík, PhD.

Predseda edičnej komisie:

JUDr. Monika Némethová, PhD.

Recenzenti:

Mult. Dr. h. c. prof. JUDr. Mojmir Mamojka, CSc.

prof. JUDr. Ján Cirák, CSc.

doc. Dr. iur. JUDr. Ing. Michal Turošík, PhD.

doc. JUDr. Soňa Kubincová, PhD.

doc. JUDr. PhDr. Róbert Jáger, PhD.

doc. JUDr. Jaroslav Klátik, PhD.

Zostavovateľ:

JUDr. Monika Némethová, PhD.

Príspevky neprešli jazykovou korektúrou.

Vydavateľ:

Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
Právnická fakulta UMB

© Právnická fakulta UMB v Banskej Bystrici

ISBN 978-80-557-1583-4

EAN 9788055715834

OBSAH

Mgr. Kristína Alakšová	
Daň z príjmu pri prevoze vlastníctva nehnuteľnosti	5
Jana Slivka Bedlovičová	
Materská dovolenka duchovných Evanjelickej cirkvi Augsburgského vierovyznania	14
Erik Elías	
Vybrané aspekty daňových trestných činov v právnom poriadku slovenskej republiky	24
Mgr. Júlia Floreková	
Postavenie správcu v našom právnom poriadku	35
Daniela Gandžalová	
Súdne preskúmanie rozhodnutí orgánov verejnej správy – vybrané otázky	46
Róbert Jáger	
Spôsobilosť na práva a spôsobilosť na právne úkony v uhorskom feudálnom práve	110
Róbert Jáger	
Vývoj inštitútov štátnej správy a samosprávy na území Slovenska v stredoveku	149
Renáta Jakubčová	
Inštitút zániku manželstva a inštitút vyhlásenia neplatnosti manželstva podľa kánonického práva	186
Jaroslav Klátik	
Posilnenie uplatňovania elektronického monitoringu legislatívnymi zmenami	196
Darina Králiková	
Vybrané inštitúty zákonnej úpravy oddĺženia fyzických osôb	208
Miloš Levrinc	
Hmotnoprávne normy určené výlučne na úpravu zmluvných vzťahov vznikajúcich v medzinárodnom obchode	217
Júlia Ondrová	
Právo na súdnu a inú právnu ochranu	270

Júlia Ondrová, Martin Skaloš	
Súdna moc v retrospektívnom vývoji na území súčasnej slovenskej republiky a českej republiky	331
Anna Schneiderová	
Historické, lingvisticko-translatologické a didaktické aspekty anglického právneho jazyka	391
RECENZIE	433
Róbert Jáger	
Recenzia na dielo Jaroslava Chovanca Postavenie a ochrana národnostných menšín a etnických skupín v Slovenskej republike	434
Róbert Jáger	
Užhorodský rukopisný Pseudozonar – Pravidlá mníšskeho a svetského života z prelomu 16.-17.storočia	437

Róbert Jäger¹
SPÔSOBILOSŤ NA PRÁVA A SPÔSOBILOSŤ
NA PRÁVNE ÚKONY V UHORSKOM
FEUDÁLNO M PRÁVE

Kľúčové slová:

spôsobilosť na práva, spôsobilosť na právne úkony, uhorské feudálne právo

Abstrakt: JÁGER, R.: *Spôsobilosť na práva a spôsobilosť na právne úkony v uhorskom feudálnom práve. V štúdiu charakteru vedeckej monografie je popisovaný vývoj spôsobilosť na práva a spôsobilosti na právne úkony v uhorskom feudálnom práve existujúcom na našom území od obdobia stredoveku až do predmodernej doby. Prvá časť práce popisuje charakter práva a pramene práva v období feudalizmu. Následne je charakterizovaná spôsobilosť na práva s jej determinantami v stredovekom práve. Záverečná a najrozsiahlejšia časť venuje pozornosť problematike spôsobilosti na právne úkony, ktoré v uhorskom feudálnom práve existovali už od stredoveku. Osobitne je popisovaných desať determinantov spôsobilosti na právne úkony, pričom najrozsiahlejšia je časť popisujúca rodinný stav ako determinant spôsobilosti na právne úkony.*

Keywords:

Capacity to have rights, capacity to legal acting, hungarian feudal law

Abstract: JÁGER, R.: *Capacity to have rights and capacity to legal acting in Hungarian feudal law. In this study of the character of the scientific monograph is described and analyzed the development of institutes of Capacity to have rights and capacity to legal acting in Hungarian feudal law existing in our territory from the Middle Ages to the pre-modern era. The first part describes the character of law and the source of law in the period of feudalism. Subsequently, the capacity to have rights is characterized with its determinants in medieval law. The final and most extensive part deals with the issue of capacity to legal acting that existed in the Hungarian feudal law since the Middle Ages. In particular, ten determinants of capacity to legal acting are described, the most extensive being the part describing marital status as a determinant of capacity to legal acting.*

¹ Doc. JUDr. PhDr. Róbert Jäger, PhD. Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Katedra dejín štátu a práva, Komenského 20, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika. Štúdiu je výstupom grantového projektu APVV-16-0362 *Privatizácia trestného práva - hmotnoprávne, procesnoprávne, kriminologické a organizačné - technické aspekty.*

ÚVOD

Spôsobilosť na práva a spôsobilosť na právne úkony patria k základným pilierom moderného práva upravujúceho právne postavenie jednotlivca v spoločnosti. Dokumenty garantujúce základné ľudské práva ako aj ústavy mnohých súčasných krajín garantujú všetkým spôsobilosť na práva a za splnenia určitých podmienok aj spôsobilosť na právne úkony. O význame týchto inštitútov v modernom práve a modernej spoločnosti niet pochýb. Avšak pri hľadaní ideových základov a pôvodnej právnej úpravy spôsobilosti na práva a spôsobilosti na právne úkony musíme zísť hlboko do minulosti nášho práva. Základná právna úprava spôsobilosti na práva a spôsobilosti na právne úkony existovala už v starovekom rímskom práve, a poznalo ju aj feudálne právo existujúce v Uhorsku, prakticky od svojich najstarších čias. Samozrejme, že na rozdiel od dnešnej právnej úpravy, ktorá priznáva spôsobilosť na práva každému, uhorské stredoveké právo okruh subjektov práva výrazne obmedzovalo na pomerne malú skupinu osôb. Aj napriek tomu už stredovekú úpravu spôsobilosti na práva a spôsobilosti na právne úkony môžeme považovať za pomerne dobre prepracovanú (vzhľadom na porovnanie s charakterom ostatných inštitútov práva daného obdobia).

Účelom tejto štúdie je podať popis a analýzu komplexného náhľadu na právnú úpravu spôsobilosti na práva a spôsobilosti na právne úkony existujúcu na našom území v období feudálneho Uhorska. Časové vymedzenie prezentovanej problematiky je spodnou hranicou vymedzené „najstarším obdobím“ uhorského feudálneho práva, a horná hranica je stanovená na rok 1848, po ktorom v našich dejinách feudalizmus končí. Samozrejme, že počas tohto dlhého vývoja dochádzalo aj k zmenám právnej úpravy predmetnej problematiky spôsobilosti na práva a spôsobilosti na právne úkony a tieto zmeny v tejto publikácii reflektujeme.

Úvodná časť tejto práce popíše charakter práva a právnych pamiatok v uhorskom feudálnom práve a je rozdelená podľa všeobecne prijímanej periodizácie dejín štátu a práva na našom území. Túto problematiku sme situovali do začiatku práce pre lepšie pochopenie a zorientovanie sa v charaktere uhorského feudálneho práva v jeho vývojových obdobiach. Druhá časť práce sa venuje inštitútu spôsobilosti na práva, poukazuje na predpokladanú rímskoprávnú motiváciu uhorskej feudálnej úpravy a popisuje jej špecifiká v priestore uhorského feudalizmu. Tretia časť tejto práce venuje svoju pozornosť samotnému inštitútu spôsobilosti na právne úkony a podrobne vymenúva a popisuje všetkých desať determinantov dobového práva, ktoré na ňu mali vplyv. Osobitnú pozornosť pritom venujeme determinantu „rodinný stav“, ktorý v ostatných publikáciách venujúcim sa spôsobilosti na práva a spôsobilosti na právne úkony je akosi prehliadaný. Práve preto spomedzi desiatich determinantov majúcich zásadný vplyv na spôsobilosť na právne úkony venujeme pozornosť práve tomuto, najmenej prezentovanému v doterajšej literatúre.

Hoci v texte tejto štúdie používame slovné spojenia „spôsobilosť na práva“ a „spôsobilosti na právne úkony“, je nutné podotknúť, že sa jedná o termíny súčasného právneho jazyka, ktoré dobové právo nepoznalo. Ich používanie pre obdobie uhorského feudálneho práva je teda neologizmom. Pre zjednodušenie

prejednávanej problematiky však tieto slovné spojenia v práci budeme používať v súčasnosti v ich ustálenej podobe.

1 Pramene práva a charakter práva v Uhorsku počas feudalizmu

Podobne ako aj v ostatných krajinách daného obdobia, aj v Uhorsku ranofeudálneho obdobia prevládalo *obyčajové právo*. Obyčajovým právom v danom období rozumieme súbor nepísaných právnych noriem regulujúcich ľudské správanie, ktoré príslušníci v danej spoločnosti považujú za správne, podľa ktorých sa riadia a ktoré zdedili po svojich predkoch. Obyčajové právo daného obdobia nebolo zapísané, existovalo len v myslení ľudí. Obyčajové právo v najstaršom vývojovom období Uhorska nebolo tvorené štátom, boli to normy, ktorými sa ľudia riadili „dlhú dobu“, v ich myslení „od vždy“. Zároveň obyčajové právo nebolo rovnaké v celej krajine, v rôznych častiach krajiny normy obyčajového práva mohli vykazovať značné rozdiely, pričom v najstaršom období neexistovali ani pokusy o prekonanie týchto rozdielov. Neexistovala ani definícia ani charakteristika toho čo je obyčajové právo ani to, čo možno za obyčajové právo považovať, takéto vymedzenie sa realizovalo až na konci stredoveku. V myslení bežného obyvateľstva ešte neexistovalo striktné rozlišovanie práva svetského a práva cirkevného, ani rozlišovanie práva a morálky. Avšak u spoločenských elit a u vzdelaných duchovných už možno predpokladať poznanie významu písaného práva: po vzore kráľov západnej Európy už prví Arpádovskí panovníci vydávali písané zákony, ktoré sledovali najmä ciele stabilizácie krajiny a upevňovania a rozširovania kresťanstva.

Zákony (resp. nariadenia) boli doplnkom k prevládajúcemu obyčajovému právu. Tieto najstaršie zákony, vydávané v období ranofeudálneho štátu – pre ngramotnosť drvicej časti populácie – boli vyhlasované ústne na kráľovskej rade a na dvorských zjazdoch. Hoci prvé dokumenty vznikajúceho uhorského štátu boli ešte písané v gréčtine,² veľmi skoro sa ustálila tradícia zapisovania písomností v latinčine, ktorá sa počas celého obdobia existencie stredovekého Uhorska používala ako úradný jazyk. Používanie latinčiny ako úradného jazyka malo viacero úrovní: zápis listín mohli vykonávať len vzdelanci (jedine oni boli gramotní) a jazykom stredovekých vzdelancov bola práve latinčina, obdobne tomu bolo takmer vo všetkých krajinách stredovekej Európy. Latinčina v Uhorsku bola navyše univerzálnym jazykom tejto národnostne a jazykovo rôznorodej krajiny.

Uhorská právna tradícia uvádza ako najstaršie uhorské latinsky písané zákony od trojice uhorských kráľov: Zákony sv. Štefana, Zákony sv. Ladislava, Zákony kráľa Kolomana. Zákony sv. Štefana zavrchovali staršie kmeňové tradície o krvnej pomste, teda o práve ale aj povinnosti pokrvných príbuzných pomstiť zabitie či

ubliženie na zdraví spáchané na ich príbuzných. Hoci sa krvná pomsta už v najstarších obdobiach existencie uhorského kráľovstva zakazovala, verejná moc ešte nedokázala efektívne prevziať úlohu „pomstiteľa“ a vykonávať potrestanie páchatel'ov „trestných činov“. Preto prvým stupňom, ktorým bola nahrádzaná krvná pomsta bol inštitút *compositio*, teda dojednanie náhrady, ktorú páchatel' mal zaplatiť poškodenému. Hoci krvná pomsta bola zakázaná už prvými zákonmi, v praxi sa vykonávala ešte dlhú dobu. Ustanovenia Zákonov sv. Štefana zavrhuje krvnú pomstu sú obdobné ustanoveniam veľkomoravského Metodovho Súdneho zákonníka pre ľud. Nie je však správne predpokladať, že by autor ustanovení sv. Štefana priamo prebral tieto ustanovenia z Metodovho zákonníka: obdobný charakter oboch dokumentov je dôsledkom vplyvu cirkvi na ranofeudálne právo.

Ladislav I. vydal o polstoročie neskôr súbor troch zákonníkov, a jeho nástupca Koloman jeden zákonník. Ladislav vymedzil pojem súkromného vlastníctva a zákonne posilnil jeho ochranu. Väčšina ustanovení zákonov sv. Ladislava sa týkala práve ochrany majetku. Majetok bol chránený prísnyimi sankciami: zlodej prichytený pri krádeži mal byť obesený, za menej závažné majetkové prečiny mal byť oslepený, mohla mu byť odťatá ruka alebo mohol prepadnúť do otroctva.³ Hranica v cene ukradnutého majetku, od ktorej sa ukladal trest smrti bola „cena sliepky“. Ladislav zrušil aj staršiu tradíciu cirkevného azylu: páchatel' alebo osoba podozrivá z krádeže nemohla hľadať azyl v kostole.

Ladislav tiež pozmenil systém dobového súdnictva: zaviedol súdne predvolanie, sankcie za nedostavenie sa pred súd ako aj, „krížový výsluch“ svedkov pod prisahou. Krížový výsluch (výsluch s prisahou na kríž alebo bibliu) mal pôsobiť na svedomie svedkov a posilňovať pravdivosť výpovede.

Skutočná historická hodnota týchto zákonníkov je však otázná. Podľa niektorých názorov sa jedná o rôznorodé predpisy, ktoré boli len dodatočne zhrnuté do celkov (zákoníkov) a pridelené jednotlivým kráľom. Z veľkej časti sú mnohé z týchto noriem veľmi podobné alebo identické s ustanoveniami v západoeurópskych krajinách. Rovnako tak ani nemáme dôkazy o ich používaní v praxi, hoci sa mnohé neskoršie dokumenty na tieto zákonníky odvolávali, odvolávali sa práve na tie ustanovenia, ktoré sa v zachovaných ustanoveniach arpádovských zákonov nenachádzajú.⁴

Pre poznanie dejín štátu a práva môžu byť aj tzv. sekundárne pramene poznania práva. K tým možno zaradiť kroniky (Anonymova kronika, kronika Šimona z Kézy, Uhorsko Poľská kronika) ale aj legendy (Legenda o sv. Štefanovi, Legendy o sv. Gerhardovi, Imrichovi a Ladislavovi.) K obsahu týchto pamiatok musíme pristupovať nanajvýš opatrne. Napríklad *Anonymova kronika* (*Gesta Hungarorum* – Činy Uhrov) sú najstarším uhorským rozprávacím prameňom, popisujúcim udalosti

² Autorstvo prvej uhorskej listiny písanej po grécky pochádza z roku 1002. Ako ukázal podrobný jazykovedný rozbor, uvedenú listinu napísal Slovan. ŽIGO, P. – KUČERA, M.: *Na písme zostalo : Dokumenty Veľkej Moravy*. Bratislava : Perfekt, 2012, s. 145.

³ Pozri bližšie GÁBRIŠ, T.: Mikrosonda do sankčného systému arpádovského súdnictva In: *Historický časopis*. roč. 56, č. 4, 2008, s. 599-623.

⁴ VANEČEK, V.: *Dejiny štátu a práva v Československu do roku 1945*. Praha : Obris, 1975. s. 90; BEŇA, J. - GÁBRIŠ, T.: *Dejiny práva na Slovensku I (do roku 1918)*. Bratislava : PrF UK, 2015, s. 67.

s pobytom starých Maďarov v ich pravlasti, pochod na západ, zaujatie vlasti a udalosti 10. storočia.⁵ Jedná sa však skôr o literárny výtvor, napísaný podľa západných vzorov, kde takéto diela boli obľúbené najmä v 12. storočí. Autor, ktorý toto dielo napísal (notár kráľa Bela III, Magister P. nazývaný Anonymus) pri preberaní údajov zo starších kroník občas postupoval veľmi svojvoľne: z miestnych názvov odvodzoval mená vládcov a nejednu postavu si vymyslel úplne (napr. územie medzi Hronom, Dunajom a Moravou vraj ovládal vojvoda „Zobor“). Za vierohodnejšie však možno považovať konštatovanie, že v čase príchodu starých Maďarov obyvateľstvo Dunajskej kotliny tvorili domáci Slovania, nielen v jej východnej časti, ale aj v Zадunajsku, na území dnešného Slovenska. Anonymus týchto ľudí nazýva „nitrianskymi Slovanmi“.⁶

Listiny, ako prameň poznania dobového práva sú v Uhorsku ranofeudálneho obdobia zriedkavé: v najstaršom vývojovom období Uhorska nebolo nevyhnutné, aby sa právne úkony zaznamenávali aj v písomnej forme, preto sa písomných listín zachovalo minimum. Až do konca 12. storočia sa nevyžadovalo „spisomňovanie“, teda uzatváranie dôležitých právnych úkonov aj písomne. Dokonca aj väčšina kráľovských donácií sa podľa starého zvykového práva realizovala len ústne, v prítomnosti svedkov, ktorí neskôr mali dosvedčiť pravdivosť právneho úkonu. Svedkovia právneho úkonu však časom zomreli, a po dlhšom čase nebol nikto, kto by právny úkon uzatvorený v dávnejšej minulosti mohol dosvedčiť. V praxi sa teda stávalo, že vznikali spory plynúce z právnej neistoty ústne realizovaných právnych úkonov. (jednalo sa najčastejšie o spory o donačné majetky, alebo o majetkové práva priznané kláštorom pri ich zakladaní).

Preto postupom času pôvodne len cirkevné inštitúcie začali vyhotovovať listiny, ktoré „spisomnili“ rozhodnutia panovníka, a panovník ich „odobril“ pripojením svojej pečate. Cirkevné inštitúcie takto vyhotovovali písomné dokumenty najskôr len na zabezpečenie vlastnej právnej istoty, na zabezpečenie majetkových práv plynúcich pre cirkev. Až neskôr cirkevné inštitúcie začali „spisomňovať“ aj právne úkony, na ktorých neboli účastné: právne úkony medzi tretími stranami. Tento spôsob sa však v Uhorsku definitívne presadil až v prvej polovici 13. storočia.⁷ Takto neskôr vznikla inštitúcia tzv. vierohodných miest, ktoré vyhotovovali písomnosti, a boli zriaďované najskôr v kláštoroch, neskôr pri kapitulách.⁸

⁵ Pozri bližšie MÜCSKA, V.: *Kronika anonymného notára kráľa Bela*. Budmerice : Rak, 2000.

⁶ KOVÁČ, D. a kol.: *Kronika Slovenska I. Od najstarších čias do konca 19. storočia*. Bratislava : Fortuna print, 1998, s. 125.

⁷ KOVÁČ, D. a kol.: *Kronika Slovenska I. Od najstarších čias do konca 19. storočia*. c. d. s. 126.

⁸ ŠVECOVÁ, A.: Inštitúcia hodnoverných miest ako kvázi verejných notárov v stredoveku. In: *Acta Universitatis Tyrnaviensis, Iuridica*. Trnava : PrF TU, 2005, s. 169-181; ŠVECOVÁ, A.: K počiatkom činnosti hodnoverného miesta pri Spišskej kapitule. In: *Studia Historica Tyrnaviensia* 3. Trnava : TU, 2003, s. 49-58; ŠVECOVÁ, A.: Osobitné miesto hodnoverných miest v systéme verejných orgánov Uhorského kráľovstva v 13. a počiatkom 14. storočia. In: *Nádej právn. vedy*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2006, s. 517-528; ŠVECOVÁ, A.: Zmluvné typy a obsahová stránka listín vydaných do roku 1314 hodnoverným miestom Spišskej kapituly. In: *Súkromné a verejné právo súčasnosti*. Trnava : PrF TU, 2005, s. 197-209.

Aj v období feudálnej rozdrobenosti prevládalo nepísané obyčajové právo. Od 13. storočia vznikom miest a vznikajúcej stavovskej organizácie doviedajšia platnosť rovnakého práva pre všetkých obyvateľov bola narušená používaním práva jednak pre jednotlivé zoskupenia obyvateľstva a tiež pre osobitné územné časti kráľovstva. Vznikol tak systém právneho partikularizmu, a to tak personálneho ako aj teritoriálneho. Medzi najdôležitejšie partikulárne práva patrilo cirkevné právo, poddanské právo, mestské právo, cechové právo a banské právo.⁹

V uhorskom práve od tohto obdobia súbežne existovalo krajinské šľachtické právo a partikulárne práva. Problematiku súvisiacu s celým uhorským štátom a so súkromnoprávnym i trestnoprávnym postavením šľachty upravovalo krajinské šľachtické právo, preto v pomere k partikulárnym právam bolo vedúcim systémom práva. Krajinské šľachtické právo k partikulárnym právam však malo aj subsidiárny charakter: v prípade neexistencie riešenia problému v partikulárnom práve sa tento problém riešil na základe ustanovení krajinského šľachtického práva.¹⁰

Významným doplnkom uhorského obyčajového práva boli predovšetkým zákony uhorských kráľov. Pre ďalší vývoj uhorského práva mal význam dekrét Ondreja II. označovaný ako Zlatá bula z roku 1222, ktorá vytvorila základy vzťahov medzi panovníkom a šľachtou stanovením vzájomného rozsahu práv a povinností. Zlatá bula pôvodne obsahovala 31 článkov, ktoré upravovali (okrem iného aj) nasledovné povinnosti:

a) Šľachtici mali právo sa raz ročne na sviatok sv. Štefana¹¹ zísť v Stoličnom Belehrade, kde nad nimi vykonával panovník súdnu právomoc. V prípade neprítomnosti panovníka vykonával súdnu právomoc palatín. Na základe tohto ustanovenia podliehali šľachtici výlučne súdnej právomoci panovníka. (čl. 1)

b) Nebolo možné uväzniť šľachticu bez rozhodnutia súdu. Pripúšťala sa však výnimka z tohto pravidla, ak bol šľachtic prichytený pri páchaní trestného činu. (čl. 2)

c) Oslobodenie šľachty od platenia dení či iných peňažných povinností voči štátu alebo cirkvi. Bolo to jedno z najvýznamnejších práv šľachty, ktoré bolo zachované až do konca feudalizmu. (čl. 3 a 21)

d) Šľachtici neboli povinní sa zúčastňovať vojenských výprav mimo hraníc krajiny. (čl. 7)

e) Na zachovávanie predpisov mal dozerať palatín. Šľachtici a vyšší preláti mali navyše právo na odpor (*ius resistendi et contradicendi*) v prípade, ak panovník nedodržiaval niektoré z ustanovení Zlatej buly. Jednalo sa o najväznejšie

⁹ Pozri bližšie: RATKOŠ, P.: *Príspevok k dejinám banského práva a baníctva na Slovensku*. Bratislava : SAVU, 1951.

¹⁰ MOSNÝ, P. - LACLAVÍKOVÁ, M.: *Dejiny štátu a práva na území Slovenska I. od najstarších čias po rok 1848*. Šamorín : Heuréka, 2010, s. 22; MOSNÝ, P. - LACLAVÍKOVÁ.: *History of state and law on the territory of Slovakia I (from ancient times till 1848)*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009, s. 23.

¹¹ 20. augusta.

ustanovenie buly, ktoré malo zabezpečiť, že jej ustanovenia bude panovník dodržiavať. (čl.31)¹²

V mierne pozmenenej podobe Ondrej II. vydal Zlatú bulu ešte raz v roku 1231. Text Zlatej buly bol rozšírený na 35 článkov. Najväčšia zmena sa týkala práva na odpor, ktoré bolo nahradené právom exkomunikácie a patrilo ostrihomskému arcibiskupovi. Hoci v ustanoveniach Zlatej buly z roku 1231 už nebolo priamo uvedené právo na odpor, toto právo teoreticky nezaniklo a zostalo aj naďalej prítomné v právnom povedomí šľachty ako právna obyčaj s hrozbou vypovedania poslušnosti panovníkovi až do 17. storočia. Práva obsiahnuté v Zlatej bude sa začali časom považovať za obsah tzv. stavovskej ústavy a v dlhodobejšom časovom horizonte umožnili aj rozvíjanie stavovského parlamentarizmu. Zlatá bola umožnila účasť na politickom rozhodovaní aj niektorým skupinám mimo kráľovskej rady.

Ustanovenia Zlatej buly boli potvrdzované aj zákonmi ďalších panovníkov: Belo IV. ju potvrdil v roku 1267. Za vlády dynastie Anjouovcov privilégiá šľachty potvrdil kráľ Ľudovít Dekrétom z roku 1351.

Jednotiacim základom ustanovení zákonov jednotlivých panovníkov obdobia feudálnej rozdrobenosti je šľachtická nezávislosť od akejkoľvek inej moci v krajine, okrem moci kráľovskej, ktorá má presne vymedzený rámec práv a povinností. K ich základom patrila najmä výlučná sudcovská právomoc kráľa nad šľachtou, nezdaniteľnosť šľachtických majetkov, vojenská povinnosť šľachty len pri obrane krajiny a sankcie voči panovníkovi pri nedodržiavaní zakotvených privilégiálnych šľachtických ustanovení.¹³

Aj v období **stavovskej monarchie** prevládalo nepísané obyčajové právo, pričom prameňmi práva boli aj kráľovské dekréty vydávané uhorskými panovníkmi. S narastajúcim počtom kráľovských dekrétov aj aplikáciou obyčajového práva sa v praxi prejavuje neprehľadnosť práva spojená s právnou neistotou. Neprehľadnosť sa prejavovala najmä tým, že právo nebolo systematicky spracované a mnohé jeho ustanovenia boli neúplné a nesúvislé. Keďže právo bolo z veľkej časti nepísané, jeho znalosť a evidencia bola veľmi obtiažna a jeho používanie a výklad boli nejednotné. Preto už v 15. storočí vznikajú prvé pokusy o kodifikáciu práva, ktoré sa realizovali dvojakým spôsobom:

- a) spísaním platných zákonov – kráľovských dekrétov majúcej podobu tlačenej zbierky nazvanej *Corpus iuris Hungarici*
- b) spísaním obyčajového práva – majúcej podobu zbierky obyčajového práva nazvaného *Tripartitum*.

¹² Pozri bližšie ŠVECOVÁ, A. - GÁBRIŠ, T.: *Dejiny štátu, správy a súdnictva na Slovensku*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009, s. 66.

¹³ MOSNÝ, P. - LACLAVÍKOVÁ, M.: *Dejiny štátu a práva na území Slovenska I. od najstarších čias po rok 1848*. c. d. s. 22; MOSNÝ, P. - LACLAVÍKOVÁ.: *History of state and law on the territory of Slovakia I (from ancient times till 1848)*. c. d. s. 23.

Prvým pokusom o kodifikáciu uhorského práva bol *Decretum maius* (Väčší dekrét) kráľa Mateja Korvína v roku 1486. Zbierka predstavovala spísanie viacerých dekrétov predchádzajúcich panovníkov do zbierky obsahujúcej 78 článkov v ktorých boli obsiahnuté predpisy verejného, súkromného i procesného práva. Dekrétom sa panovník snažil obmedziť používanie obyčajového práva, ako aj zrušiť staré zvyky ako napríklad trestanie detí za previnenie otcov, zákaz súbojov atď. Boli stanovené poplatky za vydávanie listín. *Decretum maius* z roku 1486 bol prvým uhorským zákonom, ktorý mal upraviť súkromné právo a zmierniť právnú neistotu. Panovník dekrét opatril klauzulou o večnej platnosti (podľa vzoru justiniánskych kodifikácií), čo však nezabránilo tomu, aby bol tento dekrét už dva roky po smrti Mateja Korvína zrušený.

Druhý pokus o spísanie dekrétov bol realizovaný za vlády nasledujúceho panovníka Vladislava II. Jagelovského v zbierke *Decretum maius* pozostávajúcej zo 108 článkov z roku 1492. V porovnaní s pokusom Mateja Korvína zbierka obsahovala menej noriem súkromného práva, prevažne tu boli riešené majetkové otázky. Taktiež tu boli upravované aj štátoprávne otázky postavenia kráľovskej koruny, postavenia palatína a vojska. Ani týmto dekrétom sa však nerealizovala celková kodifikácia uhorského šľachtického práva.

Koncom 15. storočia vrcholila potreba kodifikácie uhorského obyčajového práva až do takej miery, že táto úloha bola zahrnutá aj do zák. čl. 6/1498 a bola uložená tak snemu ako aj panovníkovi. Panovník poveril touto úlohou Štefana Verböczyho. Verböczy vychádzal primárne z obyčajového práva, ale použil aj privilégiá, súdne rozhodnutia a kráľovské dekréty a čerpal aj z diel zahraničných právnikov. Roku 1514 predložil výsledok svojej práce snemu, ktorý konštatoval, že verne zachytáva obyčajové právo. Dielo nieslo názov *Opus Tripartitum iuris consuetudinarii in clyti Regni Hungariae partiumque adnexarum* (Trojdielne spracovanie obyčajového práva slávneho Uhorského kráľovstva a pripojených krajín) známe aj pod skráteným názvom *Opus Tripartitum* alebo len *Tripartitum*.

Názov *Tripartitum* je podľa jeho členenia sa na úvod a tri základné časti. Úvod obsahoval všeobecné a teoretické ustanovenia o práve (o pojme práva, o spravodlivosti, o zákonoch, o právnej obyčaji, o vynášaní súdnych rozhodnutí a pod.) Prvá časť *Tripartita* sa skladá zo 134 titulov a zaoberá sa súkromným právom: právom donačným, obligácnym, dedičským, rodinným atď. Druhá časť sa skladá z 86 titulov a pojednáva o prameňoch práva a procesnom práve. Tretia časť sa skladá z 36 titulov a obsahuje partikulárne právo, najmä právo chorvátske, sedmohradské, mestské, poddanské atď.¹⁴

Tripartitum bolo schválené snemom prostredníctvom zák. čl. 13/1514 a predložené panovníkovi na sankcionovanie vo forme zákona. Panovník ho síce podpísal, ale keďže k nemu nepripojil aj svoju počť, proces sankcionovania nebol dokončený a preto sa *Tripartitum* nestalo zákonom. Dôvodom nedokončenia procesu sankcionovania bol nátlak vysokej šľachty na panovníka,

¹⁴ Pozri bližšie SEGEŠ, V.: Zločiny podľa *Tripartita*. In: *Historická revue*, roč.5, 1994, s. 23-25; ŠTENPIEN, E.: *Tripartitum*. Bratislava : Eurokódex, 2008.

nakoľko vysoká šľachta sa domnievala, že Tripartitum bolo spísané v prospech nižšej šľachty a budú ním obmedzené jej práva. Tripartitum bolo vydané v tlačenej podobe v roku 1517, hoci len ako súkromná zbierka práva. Bolo rozoslané župám v roku 1518, keď Verbőczy vykonával funkciu personála. Roku 1519 bolo zákonom nariadené, aby sudy Tripartitum používali. Roku 1525 keď sa Verbőczy stal palatínom, bolo vydané nariadenie na preskúmanie Tripartita a jeho následné predloženie na sankcionovanie. Ani v tomto prípade však proces sankcionovania nebol dokončený a Tripartitum sa nestalo zákonom. Aj napriek tomu, že dielo sa nikdy nestalo zákonom, právna prax ho používala a bolo uznávané za prameň práva:

- súdnou praxou, v rámci ktorej bolo aplikované,
- zákonodarstvom, zákonné články sa naň odvolávali ako na *Decretum generale*,
- právnou vedou a literatúrou.¹⁵

Keďže sa Tripartitum nestalo zákonom, realizovali sa na základe revízie textu Tripartita ďalšie pokusy o kodifikáciu obyčajového práva. Upravená podoba textu Tripartita bola predložená na schválenie pod názvom *Quadripartitum*, avšak ani toto dielo nebolo sankcionované ako zákon.¹⁶ Tripartitum sa stalo od roku 1628 súčasťou zbierky uhorských zákonov *Corpus iuris Hungarici*.

V období stavovskej monarchie došlo za vlády Žigmunda Luxemburského v Uhorsku k prvému pokusu o kodifikáciu partikulárneho mestského práva pod názvom *Decretum minus* z roku 1405. Obsahoval primárne ustanovenia súvisiace s postavením uhorských miest najmä v oblasti politickej, hospodárskej ale aj právnej. Presadzoval zásady existencie osobitného mestského stavu v štáte v rovine osobnej i majetkovej slobody mešťanov slobodných kráľovských miest. Mestský stav sa na základe tohto dokumentu stal nezávislým a rovnocenným stavom oproti dovtedy dominujúcemu šľachtickému stavu.

Kodifikácia štatutárneho práva 24 spišských miest bola realizovaná v roku 1370 v diele *Willkür der Sachsen in der Zips*. Dielo obsahlo súpis základných slobôd spišských Nemcov, zároveň aj ustanovenia súkromného a trestného práva. Vlastné právo a vlastný právny vývoj si spišské mestá zachovali aj keď Žigmund Luxemburský v roku 1412 zložil do zálohu Poľsku 16 z týchto miest.

Najvhodnejšie podmienky pre kodifikáciu mestského práva sa vytvorili v oblasti práva tavernických miest. Každé takéto mesto žilo svojím vlastným právnym životom (ktorého základný rámec určovalo privilégium a rozvíjali ho mestské obyčaje a štatúty), a tak kodifikácii mestského práva tavernických miest predchádzala unifikácia ich práva. Ku kodifikácii ich hmotného práva došlo v 15. storočí v diele *Iura civilia*, ktoré sa členilo na štyri traktáty (prvý traktát obsahoval úpravu vecného práva, druhý úpravu trestného práva, tretí úpravu dedičského práva a štvrtý úpravu záväzkového práva). Prvým dielom z oblasti procesného práva bol súbor štatútov vytvorených zástupcami tavernických miest

¹⁵ Tripartitum bolo na našom území používané až do roku 1950.

¹⁶ LETTRICH, J.: O Quadripartitu. In: *Právny obzor*, roč. XII, 1929, č. 19 a 20.

v roku 1456. Štatúty obsahovali 28 článkov procesnoprávneho charakteru zameraných na zjednotenie odvolacieho konania na tavernickom súde. V roku 1499 vznikla zbierka procesných predpisov tavernických miest, ktorá bola potvrdená panovníkom Vladislavom II. Zo začiatku 17. storočia sa zachoval kódex procesného práva tavernických miest, ktorý bol do zbierky uhorských zákonov *Corpus iuris Hungarici* zaradený pod názvom *Articuli iuris tavernicalis*.¹⁷

Podobne ako v predchádzajúcom období, aj v období absolutistickom malo právo prevažne charakter obyčajového, nepísaného práva. Ako prameň poznania práva sa v praxi používalo Tripartitum, ktoré však nebolo zákonom. Aj v tomto období sa prejavovali nedostatky obyčajového práva, a existovali pokusy o jeho kodifikáciu. Roku 1548 bola nariadená revízia Tripartita, a nový text s určitými zmenami a iným rozdelením pôvodného textu dostal názov *Quadripartitum*. Dielo bolo prerokované uhorským snemom, ale nestalo sa zákonom, dokonca (na rozdiel od Tripartita) nenadobudlo ani silu obyčajového práva jeho eventúálnym používaním v praxi.

Roku 1715 bola vytvorená osobitná komisia, ktorá mala pripraviť kodifikáciu obyčajového uhorského práva. Výsledkom bolo dielo nazvané *Tripartitum novum*, a nejednalo sa o samostatné dielo, ale obsahovalo najmä „poznámky“ k Tripartitu. Ani toto dielo však nenahradilo používanie Tripartita v právnej praxi.

Už v 16. storočí vznikli prvé pokusy o zozbieranie a spísanie existujúcich uhorských zákonov. Spojením týchto prvých zbierok starších zákonov s textom Tripartita vznikla zbierka, neskôr známa ako *Corpus iuris Hungarici*, ktorú v Martine publikoval profesor Trnavskej univerzity, rodák z Liptova, Ján Svätýjanský. *Corpus iuris Hungarici* pôvodne súkromná zbierka, sa podobne ako Tripartitum stalo súčasťou obyčajového práva jeho aplikovaním v praxi. Mária Terézia roku 1743 poverila vydávaním *Corpus iuris Hungarici* najskôr Trnavskú univerzitu, neskôr univerzitu v Pešti. Z podnetu Márie Terézie boli spísané súdne rozhodnutia vydané Kráľovskou kúriou. Zbierka bola vydaná roku 1769 pod názvom *Planum Tabulare*.

K zaujímavým zmenám dobového právneho poriadku patrí okrem iného aj nariadenie Márie Terézie z roku 1768, na základe ktorého boli zrušené sudy s bosorkami, „bez závažných dôkazov“. (Procesy s bosorkami nabrali väčšieho rozsahu najmä v 16. a 17. storočí. V Uhorsku však inkvizícia nebola natoľko rozšírená ako v krajinách západnej Európy.) Mária Terézia vydala roku 1776 ďalší reskript, ktorým odstránila mučenie, ako dovtedy bežný prostriedok na

¹⁷ MOSNÝ, P. - LACLAVÍKOVÁ, M.: *Dejiny štátu a práva na území Slovenska I. od najstarších čias po rok 1848*. c. d. s. 28; MOSNÝ, P. - LACLAVÍKOVÁ, M.: *History of state and law on the territory of Slovakia I (from ancient times till 1848)*. c. d. s. 29. Otázkam právneho poriadku Uhorska v období stavovskej monarchie sa osobitne venuje GÁBRIS, T.: *Uhorský právny poriadok v období stavovskej monarchie*. In: *Právni a ekonomické problémy súčasnosti I*. Ostrava : Key Publishing, s. 171-186; GÁBRIS, T.: *Kodifikácia práva v predmoháckom Uhorsku*. In: *Právni a ekonomické problémy súčasnosti I*. Ostrava : Key Publishing, 2007, s. 147-170.

dosiahnutie priznania. Mária Terézia sa pokúšala aj začleniť rómske obyvateľstvo ako rovnocennú súčasť obyvateľstva. Rómom bolo zakázané kočovať, používať svoj jazyk, a uzatvárať manželstvá medzi sebou. Táto reforma však nepriniesla očakávané výsledky.

Spôsobilosť na práva a spôsobilosť na právne úkony

Právna úprava spôsobilosti na práva a spôsobilosti na právne úkony je spätá s právnou úpravou postavenia osôb. Osobami, teda právnymi subjektmi už v uhorskom feudálnom práve boli bytosti, ktoré právo uznalo za osoby v právnom zmysle, teda ktorým právo priznávalo osobnosť, teda subjektivitu. Osoby v právnom slova zmysle teda mali a) spôsobilosti na práva: schopnosť mať určité subjektívne práva, t.j. právne oprávnenia a povinnosti a b) spôsobilosti na právne a protiprávne konania, teda spôsobilosť konať s právnym účinkom¹⁸ (pre zjednodušenie vyjadrovania budeme používať slovné spojenie *spôsobilosť na právne úkony*).

2 Spôsobilosť na práva

Spôsobilosť na práva: schopnosť mať určité subjektívne práva. Túto spôsobilosť nemal spočiatku každý a stredoveké právo najstaršieho obdobia jej vznik viazalo na dve podmienky: a) narodenie, pôvodne aj prijatie dieťaťa otcom do rodiny b) stav slobody.

- a) **Narodenie.** Človek bol považovaný za narodeného od okamihu, kedy bol oddelený od tela matky. Dieťa pri narodení muselo žiť, byť životaschopné a mať ľudskú podobu.

Dieťa v okamihu narodenia muselo žiť, inak platila právna domnienka, že sa dieťa vôbec nenarodilo. To, či dieťa žilo, sa zisťovalo najmä krikom, plačom alebo pohybmi dieťaťa. Životaschopnosť a ľudská podoba boli podmienkou obdobnou ako v rímskom práve. V mladšom období podmienka životaschopnosti odpadla, a za človeka bolo považované aj dieťa, ktoré po pôrode zomrelo. Deťom, ktoré nemali celkom ľudskú podobu, priznalo právnou subjektivitu len právo v najmladšej dobe.

Už v stredoveku existovala možnosť priznania majetkových práv *nascitura* (nenarodené ale počaté dieťa). Nasciturus nadobúdal práva (mohol napríklad dediť), ale nenadobúdal povinnosti. Aj pri nasciturovi bolo podmienkou získania právnej subjektivity to, že sa musel narodiť živý. Nasciturus získaval subjektivitu od počatia: dátum počatia sa určoval spätným počítaním 10 mesiacov odo dňa pôrodu. Aj nasciturus sa musel narodiť živý, v opačnom prípade sa naňho hľadalo ako keby ani nebol počatý.

Už v období raného stredoveku sa vyskytovalo prijatie dieťaťa do rodiny otcom. Otec dieťaťa z pozície hlavy rodiny, so široko chápanou otcovskou mocou, prijímal dieťa do rodiny. Prijatie dieťaťa do rodiny sa realizovalo

zodvihnutím dieťaťa na ruky, či symbolickým prenesením dieťaťa cez prah domu. Týmto aktom otec uznával dieťa za svoje.

- b) **Stav slobody.** Už ranostredoveké právo vyžadovalo pre vznik spôsobilosti na práva, aby sa dieťa narodilo v stave slobodnom, to znamená aby sa nenarodilo ako otrok. Otroci v najstaršom práve, podobne ako v rímskom práve, neboli subjektom práv (človekom) ale objektom práv (vecou). Otroctvo v krajinách existujúcich v minulosti na území dnešného Slovenska je historicky dokázanou skutočnosťou, avšak na rozdiel od otroctva v Rímskej ríši však u nás neexistovalo tzv. klasické otroctvo, ale u nás existovalo tzv. patriarchálne otroctvo, kedy otroci mali postavenie nižšieho člena rodiny.¹⁹

Keďže spôsobilosť na práva vznikala pri splnení podmienky narodenia (a žitia) a narodenia sa do slobodného stavu, jednoduchou dedukciou možno konštatovať, že spôsobilosť na práva zanikala v momente, keď človek prestal žiť (zomrel) alebo stratil stav slobody. Spôsobilosť na práva teda zanikala fyzickou smrťou, alebo vyhlásením za mŕtveho. Vyhlásenie za mŕtveho však zaviedol až zák. č. 54/1863. Osobitným prípadom bola v stredoveku tzv. občianska smrť, ku ktorej dochádzalo vynesением rozsudku trestu občianskej smrti. Takúto osobu mohol ktokoľvek zajať alebo beztrestne zabiť, a manželka tejto osoby bola považovaná za vdovu a deti za siroty.²⁰

3 Spôsobilosť na právne úkony

Spôsobilosť právne konať (konať s právnym účinkom) predstavovala schopnosť vlastným konaním a vo vlastnom mene nadobúdať subjektívne práva a povinnosti, t. z. zaväzovať sa. Táto spôsobilosť v sebe zahŕňala aj spôsobilosť na protiprávne konanie (tzv. deliktuálnu spôsobilosť). Spôsobilosť na právne úkony bola v stredoveku a novoveku podmienená spoločenským postavením – statusom človeka, ktoré bolo tvorené jeho statusovými vlastnosťami. Medzi statusové vlastnosti človeka patrili: a) vek, b) zdravie, c) mámotratnosť, d) pohlavie, e) česť, f) náboženstvo, g) štátna príslušnosť, h) povolanie, i) stavovská príslušnosť, j) rodinný stav.

a) Vek

Vek bol významnou statusovou vlastnosťou už v stredoveku, avšak pôvodne nemal taký význam ako v súčasnom práve. Nižší význam mu stredoveké právo dávalo kvôli komplikáciám pri zisťovaní veku. V Uhorsku pôvodne neexistovali matriky: *cirkevné matriky* boli zavedené až po Tridentskom koncile, a *štátne*

¹⁹ Pozri bližšie JÁGER, R. Existovalo otroctvo aj na území dnešného Slovenska? In: *Ako sa nestal obeťou obchodovania s ľuďmi? Hľadáme riešenie*. Banská Bystrica : Inštitút kriminologických štúdií. 2014, s.127-136; MOSNÝ, P. - JÁGER, R.: The term „slave“ in the early feudal state in the territory of today's Slovakia. In: *Forum Iuris Europaeum (vedecký časopis)*. Trnava : Právnická fakulta Trnavskej univerzity. 2/2014/Nr.2, s. 105-119.

²⁰ LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva*. c. d. s. 166.

¹⁸ LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva*. c. d. s. 165.

matriky boli zavedené až zák. čl. 33/1894. Preto pôvodne nebol smerodajný vek, ale fyzická vyspelosť jednotlivca. Fyzická vyspelosť bola určovaná na základe pohlavnej vyspelosti alebo schopnosti osamostatnenia. V praxi sa teda mohlo stať, že u jednotlivcov s rovnakým vekom bola určená fyzická vyspelosť v inom období. Fyzická vyspelosť sa zisťovala obhliadkou pred vierohodným miestom (v mestách pred mestskou radou), pričom o ohliadke sa vydávala „listina o veku“. Stredoveké právo v Uhorsku rozlišovalo tieto vekové hranice:²¹

1. Nedospelosť alebo nezákonný vek (do 12 rokov veku – aj pre mužov aj pre ženy). Deti nemali spôsobilosť na právne úkony a v museli byť zastúpené zákonným zástupcom (otec, poručník). Právne úkony nedospelých osôb bez právneho zástupcu boli neplatné.
2. Dospelosť alebo zákonný vek (od 12 do 24 rokov pri mužoch, alebo od 12 do 16 rokov príp. do vydaja pri ženách.) Dospelé osoby mali obmedzenú spôsobilosť na právne úkony: mohli si napríklad ustanoviť svojich procesných zástupcov, muži sa mohli zúčastniť na nútenej deľbe majetku rodiny atď.
3. Plnoletosť (od 24 do 60 rokov pri mužoch, ženy od 16, príp. od vydaja, do 60 rokov). Plnoletí mali plnú spôsobilosť na právne úkony. Mohli napríklad kúpiť, predať alebo založiť nehnuteľnosti²² alebo zaväzovať sa zmluvami.

Vo výnimočných prípadoch bolo možné aj nadobudnutie plnoletosti odpustením rokov: panovník a palatín mohli vydať privilegium (u poddaných a mešťanov ich vrchnosť) o odpustení rokov osoby za účelom nadobudnutia plnoletosti. Nad 60 rokov sa uplatňovala veková hranica staroby. Staroba ako taká však nemala vplyv na obmedzenie spôsobilosti na právne úkony.

b) Zdravie

Choroba (spočiatku fyzická alebo duševná, neskôr už len duševná) či fyzická vada mala v stredoveku veľký význam. Osobe s vážnou fyzickou vadou dokonca nemusela byť priznaná ani spôsobilosť na práva. Až od čias Tripartita dochádza k znižovaniu vplyvu zdravia na spôsobilosť na právne úkony. Od obdobia Tripartita mala už len duševná choroba vplyv na spôsobilosť právne konať, aj keď dobová medicína a dobové právo ešte nerozlišovali jednotlivé druhy duševných porúch alebo duševných chorôb. V danej dobe sa duševné choroby označovali ako „hlúposť“, „námesačnosť“ či „žurivosť“. Z dôvodov ochrany záujmov chorých osôb všeobecne platilo, že ostávali pod mocou otca alebo poručníka, a to až do času, pokiaľ sa nevyyliečili.²³

²¹ Tripartitum, I/111, §3-5, I/122 §7-8.

²² Tripartitum, I/111, §6 a nasl.

²³ Tripartitum, I/124.

c) Márnوترatnosť

Márnوترatnosť súvisela s neschopnosťou starať sa o vlastné majetkové záležitosti. Na základe návrhu zákonných dedičov, mohol byť márnوترatník podrobený nútenej správe majetku (sekvestru),²⁴ ktorú nariaďoval súd. Podstata nútenej správy majetku spočívala v obmedzení či odňatí dispozičných majetkových práv: márnوترatník nemohol voľne disponovať so svojím majetkom, nemohol sa zaväzovať vo svojom mene alebo nemohol byť poručníkom pre inú osobu.²⁵ Nejednalo sa teda o obmedzenie alebo odňatie celej spôsobilosti na právne úkony, len o obmedzenie dispozičných práv k majetku.

d) Pohlavie

Pohlavie tvorilo už v stredovekom práve dôležitú statusovú vlastnosť. Muži mali viaceré výhody na rozdiel od žien, ktoré mali viac znevýhodnení a výhody len v malej miere.

Výhodami mužov bolo:

- len muži mohli získať a vlastniť donačné majetky a práva. Keďže získanie donačných majetkov či práv bolo viazané so zásluhami za vojenskú službu a podľa stredovekého ponímania takejto služby ženy neboli spôsobilé, nemohli ženy ani nadobudnúť donácie,
- len muži boli hlavami rodín. Len muži vykonávali rodinnoprávnu moc a určovali status manželky a svojich potomkov.

Výhodami žien bolo:

- len ženy mali právo na obvenenie,²⁶ vdovské právo,²⁷ a vlasové právo²⁸
- ženy sa stávali plnoletými skôr ako muži, už v 16. roku alebo vydajom

Nevýhodami žien bolo:

- museli byť až do vydaja pod otcovskou alebo poručenskou mocou,
- ženy nemohli zastávať poručníctvo (s výnimkou poručníctva matky pre svoje deti).

Podľa krajinského šľachtického práva sa výnimočne mohlo realizovať zrovnoprávnenie žien s mužmi. Zrovnoprávnenie sa uskutočňovalo osobitným právnym úkonom *prefekciou*: prefekcia bola právnym úkonom, ktorým panovník žene (šľachtickej) udelil dedičské právo na šľachtický donačný majetok, a žena vstúpila do „práv muža“ pre prípad vymretia mužských potomkov celého rodu.²⁹ Prefekcia sa mohla realizovať najmä v situáciách, ak hrozilo vymretie šľachtického rodu, ktorý nemal mužských potomkov, ale mal potomkov ženských. Žena z takého rodu mohla prefekciou získať právne postavenie muža, a jej synovia boli legitímni pokračovateľmi rodu. Prefekcia však bola

²⁴ Podľa zák. čl. 48/1723.

²⁵ Tripartitum, I/122.

²⁶ Tripartitum, I/96.

²⁷ Tripartitum, I/98.

²⁸ Tripartitum, I/30, I/67.

²⁹ Tripartitum, I/29.

podmienená tým, že sa v danom rode nenarodí legitímny mužský potomok.³⁰ V tomto prípade by bola prefekcia považovaná za neplatnú, a dedičom v rode by bol mužský potomok.³¹

e) Česť

Češť bola chápaná ako vážnosť, ktorú požívala osoba vo svojom prostredí, kde žije. Uhorské právo poznalo dva možné prípady straty cti: faktická strata cti a právna strata cti.

a) *faktická strata cti*: spôsobená nepriaznivým hodnotením človeka v spoločnosti, najčastejšie pre nečestný spôsob života (prostitútka), výkon opovrhovaného zamestnania (kati), alebo rodinného postavenia (nemanželské deti). Dôsledkom faktickej straty cti bola nemožnosť zúčastniť sa deľby rodinného nedielu alebo nemožnosť stať sa poručníkom.

b) *právna strata cti*: vznikla na základe zákona alebo súdneho výroku o určitom infamujúcom čine; akými boli napríklad:

1. porušenie sľubu daného so zárukou cti,
2. urážka súdu,³²
3. zrada bratskej krvi³³
4. sprenevera pri správe majetku poručenca,³⁴
5. vystavenie nepravdivých listín,³⁵
6. krivá prisaha,³⁶
7. delikt nevery, zrady voči panovníkovi

Následky právnej straty cti: infamná (nečestná) osoba nemohla dediť po osobe, voči ktorej sa dopustila infamujúceho činu, nemohla vykonávať otcovské práva, nemohla byť poručníkom, nemohla vystupovať v súdnom konaní ako svedok, nemohla žalovať iného pre urážku na cti. Strata cti zanikala zrušením rozsudku vyslovujúceho nečestnosť alebo udelením milosti od panovníka.

Čestnosť bola v uhorskom stredovekom práve považovaná za mimoriadne dôležitú, a spory vo veciach straty cti boli riešené priamo pred panovníkom alebo súbojom. Už za vlády Karola Róberta z Anjou bol zriadený čestný rytiersky súd,

³⁰ K procesu emancipácie žien v našej histórii pozri bližšie LACLAVÍKOVÁ, M. - ŠVECOVÁ, A.: The long road to the legal emancipation of women in family and property relations. In *Historický časopis*, vol. 66, no. 4, 2018, pp. 599-627; LACLAVÍKOVÁ, M.: Formovanie právneho postavenia ženy v regulácii novodobého práva. In: *Quid leges sine moribus?* Krakow : Spolok Slovákov v Poľsku, 2014, s. 219-232.

³¹ LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva*. c. d. s. 264.

³² Zák.čl.70/1490.

³³ Tripartitum, I/38. K faktickému postaveniu žien v stredoveku pozri LENGYELOVÁ, T. (ed.): *Žena a právo. (Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti)*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2004. Porovnaj s LENGYELOVÁ, T.: *Život na šľachtickom dvore*. Bratislava : Slovart, 2015; DVOŘÁKOVÁ, D.: Manželstvo uhorskej šľachty. In: *Manžeství v pozdním středověku: rituály a obyčaje*. Praha : Filosofie, 2014, s. 207-226.

³⁴ Tripartitum, I/123.

³⁵ Tripartitum, II/16.

³⁶ Tripartitum, II/30.

ktorému predsedal krajský sudca. V sporoch o češť pred čestným rytierskym súdom sa ako dôkazný prostriedok používal súboj.³⁷

f) Náboženstvo

V stredoveku a časti novoveku mala príslušnosť k určitému náboženstvu veľký význam, tento sa realizoval privilegovaním postavenia niektorých náboženstiev (najmä katolíckeho náboženstva) na úkor iných náboženstiev (židia, moslimovia, grékokatolíci, ale aj protestanti do vydania Tolerančného patentu roku 1781).

Stredoveké uhorské právo venovalo osobitnú pozornosť najmä židom. V najstaršej dobe mali židia relatívne rovnaké postavenie v mnohých európskych krajinách, čo bolo spôsobované tým, že židovské zákonodarstvo bolo tvorené s výrazným vplyvom cirkvi. Právna úprava postavenia židov bola charakteristická niekoľkými zvýhodneniami a mnohými znevýhodneniami.

Medzi ich zvýhodnenia patrili: slobodný výkon svojho kultu a ochrana synagóg, možnosť uzatvárať pôžičkové zmluvy a brať z nich úroky, voľné obchodovanie v celom kráľovstve.

Medzi ich znevýhodnenia patrili: židia mali nižšie spoločenské postavenie, židia boli vylúčení z osobných zväzkov s kresťanmi (bolo zakázané uzatváranie zmiešaného manželstva), neboli spôsobilí vykonávať verejné úrady a funkcie, mali obmedzenú spôsobilosť vlastníť a nadobúdať nehnuteľný majetok, právne úkony mohli židia a kresťania uzavrieť len v rámci určitých obmedzujúcich predpisov.³⁸

g) Štátna príslušnosť

Význam štátnej príslušnosti³⁹ vzrástol v stredoveku s kolonizáciou krajiny. Cudzinci mali vo vzťahu k domácejmu obyvateľstvu určité znevýhodnenia (cudzinci nesmeli zastávať rišske funkcie a úrady, cudzinci v zásade nesmeli nadobúdať nehnuteľnosti a každý tuzemec mal právo vykúpiť nehnuteľnosti cudzincov (právo *retraktu*), cudzinci museli platiť osobitné cudzinecké dávky. Určitým zvýhodnením pre cudzincov bolo, že právne normy ich zaväzovali až po jednom mesiaci od ich vyhlásenia, pokiaľ stanovovali určité tresty, zaväzovali ich až po troch mesiacoch.

Cudzinci šľachtici v Uhorsku nepoživali šľachtické výsady, ktoré patrili domácej šľachte. Bolo však možné, aby cudzinec formou *nobilitácie* nadobudol domáce (uhorské) šľachtictvo. V najstaršej dobe mohol cudzinec dostať kráľovskú donáciu a s ňou aj šľachtický titul. Obdobne mohol cudzinec získať šľachtický titul udelením rišskej funkcie alebo úradu. Avšak domáca šľachta sa bránila takémuto rozširovaniu šľachtického stavu, a tak od 13. storočia aj v zákonodarstve bolo ustanovené, že cudzinci nie sú spôsobilí nadobúdať kráľovské donácie a boli vyhlásení za nespôsobilých na získanie rišských

³⁷ Pozri bližšie: LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva*. c. d. s. 171.

³⁸ LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva*. c. d. s. 171.

³⁹ Pojem štátnej príslušnosti v dnešnom ponímaní nebol v stredoveku známy.

a kráľovských funkcií. Jednoduchšie však mohli získať uhorské šľachtictvo cudzinky, ktoré sa vydali za uhorského šľachtica.⁴⁰

h) Povolanie

Už počas stredoveku sa vyčlenili tri druhy privilegovaných povolání: kňazské, obchodnícke a úradnícke.

I) Príslušníci kňazského stavu sa členili na svetských kňazov a rehoľných kňazov.⁴¹

1. *Svetskí kňazi* sa rozdeľovali na vyšších kňazov a nižších kňazov.
 - a) *vyšší*: patrili do stavu prelátskeho a požívali výsady patriace vyšším šľachticom (magnátom),
 - b) *nižší*: požívali výsady patriace nižším šľachticom (zemanom).⁴² Osobitným právom nižších kňazov bolo napríklad to, že svedeckú prisahu skladali tak, že sa odvolávali na svoje svedomie.⁴³ Pri exekúcii im muselo byť ponechané exekučné minimum zodpovedajúce ich stavu.⁴⁴
2. *Rehoľní kňazi a rehoľníci* mohli v krajine pôsobiť len na základe kráľovského povolenia, niektoré rehole boli dokonca recipované zákonmi. Rehoľníci pri vystúpení z rehole mali nárok na vydanie svojho majetku, neboli spôsobilí uzavierať obchody, ktorý priniesli so sebou pre vstupe do rehole, mali obmedzené dedičské právo.⁴⁵

II.) Obchodníci mali osobitnú spôsobilosť podľa partikulárneho mestského práva alebo podľa cechových štatútov. Obchodníkom sa osoba mohla stať najmä prijatím do cechu v konkrétnom meste, cechové regule upravovali osobitne predpoklady pre prijatie nového člena. Najčastejšie medzi takéto predpoklady patrilo vykonávanie praxe u člena cechu, vykonávanie praxe mimo svojho mesta či v zahraničí a zloženie skúšky.

III.) V novoveku sa vytvorila osobitná úradnícka vrstva (vrstva honoracií). Za honoracií boli považované osoby živiace sa vyššou duševnou prácou väčšinou v slobodnom povolaní (napr. právnici). Jednalo sa o osoby vyššie spoločensky postavené, najčastejšie s vysokoškolským vzdelaním, mohli to však byť aj štátni úradníci či veľkoobchodníci a priemyselníci.⁴⁶ Do veľkej miery boli

⁴⁰ LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva*. c. d. s. 177.

⁴¹ Termínom kňaz (*knež*) sa pôvodne označovali vládnuce osoby - kniežatá. Až od 10. storočia sa význam termínu kňaz posúva na označovanie duchovnej osoby - farára. Pred týmto posunom sa duchovné osoby označovali termínmi *pop*, *diakon* atď. Pozri bližšie: JÁGER, R. Titulatura veľkomoravských panovníkov. In: *Teoretické úvahy o práve*. Trnava : TRUNÍ, 2016. s. 9; GÁBRIŠ, T. - JÁGER, R. *Najstaršie právo na Slovensku? Pokus o rekonštrukciu predcyrilometodského normatívneho systému*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016, s. 162.

⁴² Tripartitum, I/2.

⁴³ Tripartitum, II/40.

⁴⁴ Tripartitum, II/45.

⁴⁵ Zák. čl. 71/1715.

⁴⁶ LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva*. c. d. s. 203.

zrovnoprávnení so šľachticmi a vzťahovali sa na nich predpisy šľachtického práva.

i) Stavovská príslušnosť

Stavovská príslušnosť bola jedným z najvýznamnejších determinantov ovplyvňujúcich spôsobilosť na právne úkony. V našich dejinách môžeme rozlišovať niekoľko vývojových období (najstaršia doba, stredná doba, nová doba).

Naistaršia doba: toto obdobie zahŕňa vývoj stavovskej príslušnosti od najstarších čias až do konca 13. storočia. V tomto období sa delila spoločnosť na vrstvu slobodných, podmienené slobodných a neslobodných. Rozdelenie do týchto skupín sa odvodzovalo od držby pôdy.

- 1) *slobodní* boli všetci tí, ktorí mali pôdu, ktorú mohli získať z titulu pôvodného osídlenia (toto sa týkalo najmä pôvodného slovanského obyvateľstva, ktoré mohlo byť na určitej pôde usadené už pred vytvorením uhorského štátu, za predpokladu ak zostali v slobodnom stave), alebo z titulu vojenskej okupácie. Do kategórie slobodných patrili aj tí, ktorí získali pôdu od panovníka udelením donácie. Slobodné obyvateľstvo požívalo významné postavenie v spoločnosti a tvorilo základ neskôr vytvoreného šľachtického stavu.⁴⁷
- 2) *Podmienené slobodní* boli tí, ktorí síce mali pôdu, ale bola im pridelená len s určitými podmienkami.
 - a) Do tohto stavu patrili *rišski jobagióni*, ktorí museli vykonávať vojenskú službu. Službu museli vykonávať osobne priamo vo vojsku. Oproti slobodným, ktorí tiež slúžili vo vojsku bolo ich postavenie špecifické tým, že ich služba bola odplatná a panovník ňou mohol voľne disponovať. Ich osobná sloboda nebola obmedzená, donácie dostávali v menšom rozsahu.
 - b) *Hradní jobagióni* boli obyvateľstvo usadené na pôde patriace kráľovi alebo hradu. Zároveň tvorili obranný zbor hradu. Okrem vojakov do tohto stavu patrili aj pracovníci pomocných služieb, napr. murári, tesári. Lepšie postavenie v stave hradných jobagiónov mali tí, ktorí vykonávali vojenskú službu, oproti tým, ktorí vykonávali pomocné technické práce.⁴⁸ Pôda, ktorá im bola pridelená zostávala pôdou hradu.
 - c) *Hradčania* tvorili služobníctvo hradu, určené skôr hospodárskej obsluhu hradu. Okrem samotného služobníctva tu patrili aj napríklad hájníci či rybári. Hradčania síce boli

⁴⁷ Pozri bližšie LUKAČKA, J.: *Formovania vyššej šľachty na západnom Slovensku*. Bratislava : Minor, 2002. K vývoju v Čechách pozri bližšie KLAPŠTĚ, J.: O rané šľachtě v českých zemích. Malý náčrt veľkého tématu. In: DOLEŽALOVÁ, E.(ed.): *Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odníti*. Praha : Lidové noviny, 2011, s. 21-39.

⁴⁸ Aj táto skutočnosť je odôvodňovaná tým, že výkon vojenskej služby bol v stredoveku vážnym a čestným povolaním.

osobne slobodní, po majetkovej stránke boli neslobodní: nesmeli pôdu opustiť a spolu s pôdou sa scudzovali.

- 3) *Neslobodní* alebo otroci (označovaní ako rabi) tvorili od najstarších čias najnižšiu vrstvu obyvateľstva. O otrokoch platili tie isté právne predpisy ako o dobytku. Človek sa mohol stať otrokom 1. narodením z matky otrokyne alebo zo ženy za otroka vydatej, 2. vojenským zajatectvom, 3. predajom do otroctva otcom alebo manželom, 4. potrestaním za sobáš s otrokyňou, 5. trojnásobné súloženie s otrokyňou, 6. konkubinát s kňazom, 7. opakovaná krádež.⁴⁹

Stredná doba: toto obdobie zahŕňa vývoj stavovskej príslušnosti od konca 13. storočia do roku 1848. V tomto období sa spoločnosť rozdeľovala na šľachtický stav (magnáti, preláti, a zemania), mestský stav a poddaný stav.

- 1) *Šľachtický stav* sa formoval od 13. storočia a vytvoril sa z vrstvy slobodných a časti vrstvy podmienené slobodných (rišski jobagióni, hradní jobagióni). V najstaršej dobe existovala rovnoprávnosť šľachty, ale v ďalšom vývoji sa šľachtici rozlišovali na magnátov, prelátov a zemanov.⁵⁰

Magnáti boli najvyššie postavení šľachtici a stávali sa nimi tí, ktorí zastávali vysoký rišsky úrad (napríklad palatín, rišsky sudca, kráľov taverník, dverník a stolník, bán chorvátsky, slovinský a dalmátsky, vojvoda sedmohradský), alebo magnáti, ktorí svoje postavenie odvodzili zo šľachtických panstiev.⁵¹

Preláti tvorili „cirkevnú šľachtu“, boli to vyšší duchovní. *Vyšší preláti* (arcibiskup, biskup) mali právne postavenie ako magnáti a *nižší preláti* (opát, prepošt) mali právne postavenie ako zemania.

Zemania tvorili najpočetnejšiu, zároveň najnižšie postavenú časť šľachticov. Podľa majetku sa delili na zemanov majetných a zemanov nemajetných. Majetní zemania boli tí, ktorí mali toľko majetku, že si mohli plniť povinnosti príslušníkov šľachtického stavu: mohli sa osobne zúčastňovať šľachtických snemov (všetky náklady s týmto spojené znášal každý šľachtic osobne). Nemajetní zemania boli potom tí, ktorí si tieto povinnosti nemohli plniť.⁵²

Len šľachta tvorila národ v politickom zmysle.⁵³ Právne postavenie šľachty bolo charakterizované šľachtickými právami a povinnosťami.

Základné výsady či práva šľachty boli:

- osobná sloboda: šľachtic nesmel byť pozbavený osobnej slobody bez riadneho rozsudku súdu s výnimkou, napr. deliktu nevery, zrady či urážky panovníka, prichytenia pri trestnom čine vraždy, podpaľáčstva, lúpeže atď.,⁵⁴
- podliehanie súdnej právomoci zákonne korunovaného kráľa, pričom ani kráľ nemohol siahnúť na osobu či majetok šľachtica bez vypočutia a bez zákonného dôvodu,⁵⁵
- slobodné vlastníctvo šľachticov: ich vlastníctvo nepodliehalo žiadnej daňovej, desiatkovej či colnej povinnosti,
- šľachticom patrilo právo branného odporu (*ius resistendi et contradicendi*) zrušené v roku 1687.
- okrem toho mali aj spôsobilosť vlastníť šľachtické nehnuteľnosti, spôsobilosť vlastníť *menšie regálne práva*, samostatná procesná spôsobilosť šľachtica, právo používať šľachtické erby a predikáty.⁵⁶

Základné povinnosti šľachty voči panovníkovi (zväčša mali verejnoprávny obsah) tvorili:

- šľachtic bol povinný vykonávať osobne vojenskú službu na obranu ríše,
- povinnosť poslušnosti a vernosti voči panovníkovi (v opačnom prípade by sa dopustil deliktu nevery, zrady),
- povinnosť poskytnúť kráľovi a jeho sprievodu pohostenie (*descenzus*)⁵⁷ počas jeho ciest po krajine. Pomerne skoro si šľachta vymohla zrušenie tejto povinnosti.⁵⁸

- 2) *Mestský stav* sa formoval v priebehu 13. a 14. storočia najmä v osadách, ktoré založili remeselníci a obchodníci z cudziny. Slobodné kráľovské mestá a mešťania boli vyňatí spod právomoci šľachty a sami si vytvárali mestskú správu. Slobodné kráľovské mestá (banské, tavernikálne, mestá personála) postupom času získali kolektívne šľachtictvo a mali v krajine obdobné postavenie ako šľachtici. Mimo svoje mesto však mešťania mali podobné postavenie ako poddaní.⁵⁹ Mestá (nie však jednotliví mešťania) boli podobné ako šľachtici „členmi Svätej Koruny“ (*sacra corona regii Hungariae*) a ich postavenie oproti šľachte znížovala povinnosť odvádzať určené majetkové dávky. Ostatné kráľovské, zemepanské a poddanské mestá a mestečká podliehali pod vrchnostenskú právomoc feudála. V slobodnom kráľovskom meste mali mešťania tieto privilégiá:

⁴⁹ LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva*. c. d. s. 186.

⁵⁰ Tripartitum, I/3, §6.

⁵¹ GABRIŠ, T.: *Rytieri v republike - Zrušenie šľachtických titulov v Československu*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018, s. 47.

⁵² Pozri bližšie PONGRÁCZ, D. - STREŠŇÁK, G. - RAGÁČ, R. - TANDLICH, T. - FEDERMAYER, F.: *Šľachta Bratislavskej stolice*. Bratislava: Agentúra Luigi, 2004; ČAPLOVIČOVÁ, K.: Uhorská šľachta v 18. storočí. In: *Historický časopis*, roč. 51, 2003, č. 2, s. 295-310.

⁵³ Tripartitum, I/9.

⁵⁴ Zák.čl.2/1222, Tripartitum, I/9.

⁵⁵ Zák.čl.5/1222, 8/1222, Tripartitum, I/9.

⁵⁶ Pozri bližšie SEGEŠ, V.: Šľachtické výsady. In: *Historická revue*, roč.6, 1995, č.9, s. 36.

⁵⁷ Pozri bližšie problematiku Zlatej Buly z roku 1222, ktorej sa venujeme v štvrtej kapitole tejto učebnice.

⁵⁸ Zák. čl. 7/1231 a 8/1231.

⁵⁹ Tripartitum, III/9.

- a) osobnej slobody nemohli byť pozbavení bez súdneho rozsudku,
 - b) mešťania nepodliehali vrchnostenským a komitátnym súdom, mali osobitné mestské súdnictvo,⁶⁰
 - c) mešťania nemali povinnosť poskytnutia pohostenia kráľovi (*descensus*)
 - d) mešťania právne úkony uzatvárali pred svojimi mestskými úradmi.⁶¹
- 3) **Poddanský stav** . Poddaní neboli považovaní za „stav v pravom slova zmysle“, teda za skupinu obyvateľstva s vlastnými politickými právami: poddaní predstavovali len ľud bez príslušnosti k niektorému z privilegovaných skupín (šľachtici, mešťania). Poddanský stav sa vytvoril v priebehu 13. – 14. storočia z časti poloslobodného obyvateľstva (hradní jobagióni a hradčania) a z neslobodného obyvateľstva, tým, že rozdiely medzi týmito pôvodnými skupinami sa vyrovnali a bola nad nimi vytvorená jednotná zemepanská právomoc.⁶²

S pôdou udelenou šľachte prešlo do jej právomoci aj obyvateľstvo na tejto pôde usadené, ktoré predtým podliehalo právomoci kráľovského župana. Poddaným bolo zachované právo voľného sťahovania sa až do Dóžovho povstania.⁶³ Po povstaní dochádza k procesu znevôľňovania poddaných, a poddaní sú k pôde pripútaní nielen ekonomicky, ale aj právne. Sťahovacia sloboda bola poddaným opätovne priznaná až v roku 1785 na základe dekrétu Jozefa II. o zrušení nevoľníctva pre uhorské krajiny.⁶⁴ Poddanstvo bolo zrušené v roku 1848 na základe zákonných článkov Bratislavskej marcovej ústavy.⁶⁵

Poddanský vzťah znamenal viazanosť poddaného voči svojmu zemepánovi, tento vzťah sa však nezhodoval s postavením plnoprávneho a slobodného subjektu práv, takýmto bol stredoveku len šľachtic. Vzťah poddaný – zemepán spočíval v povinnej úcte a poslušnosti, vrchnostenskej právomoci zemepána nad poddanými, v povinnom plnení poddanských povinností. Poddaným bolo priznané vlastníctvo hnutelných (nie nehnuteľných) vecí, akými boli napríklad pracovné nástroje.⁶⁶ Poddanstvo

⁶⁰ Tripartitum, III/8.

⁶¹ MOSNÝ, P. - LACLAVIKOVÁ, M.: Vybrané kapitoly z vývoja právnych inštitútov. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2013.

⁶² LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva*. c. d. s. 199.

⁶³ Do vydania zák. čl. 14/1514, ktorým boli poddaní pozbavení slobody sťahovania. K predmetnej problematike pozri bližšie KÓNYA, P. a kol.: *Dejiny Uhorska*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013, s.161.

⁶⁴ MOSNÝ, P. - LACLAVIKOVÁ, M.: *Vybrané kapitoly z vývoja právnych inštitútov*. c. d. KOVÁČ, D. a kol.: *Kronika Slovenska I. Od najstarších čias do konca 19.storočia*. c. d. s. 356; BENKO, J. et al.: *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I*. Bratislava : Dom slovenskej literatúry, 1998, s. 266.

⁶⁵ LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva*. c. d. s. 199.

⁶⁶ MOSNÝ, P. - LACLAVIKOVÁ, M.: Vybrané kapitoly z vývoja právnych inštitútov. c. d.

bolo zrušené zák. č. 9/1848, ktorý poddaných zrovnoprávnil s ostatnými občanmi štátu.

Nová doba: toto obdobie zahŕňa vývoj po roku 1848 a je pre ňu charakteristické postupné odstraňovanie spoločenských rozdielov aj odstraňovanie samotného stavovského zriadenia. Postupné zrovnoprávňovanie príslušníkov rôznych stavov nastávalo už na začiatku 19. storočia, kedy sa príslušníci nešľachtických stavov pomaly stávali viac účastnými šľachtickej súkromnoprávnej spôsobilosti k právam aj spôsobilosti k právnym úkonom. Napríklad zák. čl.20/1802 a 12/1836 priznal každému samostatnú procesnú spôsobilosť a zák. čl. 5/1844 umožnil aj nešľachticom mať majetky a úrady predtým vyhradené len šľachte. Významný posun priniesla revolúcia v rokoch 1848/49, v dôsledku ktorej šľachta stratila svoje základné súkromnoprávne výsady a zostali jej len čestné výsady, ako napríklad právo na šľachtické tituly, mená a pečate.⁶⁷ Šľachtické súkromné právo zaniklo zrušením donačnej a aviticitnej sústavy a od vtedy sa aj šľachtici (až na určité odchýlky) riadili všeobecným súkromným právom. Od toho času sa poddaní stali slobodnými obyvateľmi krajiny a v zásade sa stali rovnoprávnymi so svojimi bývalými páni.⁶⁸

j) Rodinný stav

Postavenie osoby v manželskom alebo príbuzenskom vzťahu (odlišné postavenie otca, matky, manželských a nemanželských detí, agnátskych a kognátskych bočných príbuzných) malo taktiež vplyv na spôsobilosť na právne úkony tejto osoby. Význam tejto statusovej vlastnosti má hlavný rozmer v rodinnom práve.

Rodinné právo

Najstaršou formou rodinného života u národov obývajúcich územie dnešného Slovenska bola tzv. veľká rodina, ktorú Slovania nazývali *čelad'* alebo *sēmija* alebo „rodinný nediel“⁶⁹ (nedielna rodina, nediel').⁶⁹ Boli to spoločnosti príbuzných osôb žijúcich zo spoločného nedielneho majetku. V podunajskej kotline sa táto forma spoluzitia vyskytuje u všetkých národov, teda nielen u Slovanov, starých Slovákov, ale aj u starých Maďarov.

Rodina (rodinný nediel)⁷⁰ mala od najstarších čias omnoho väčší počet členov ako je tomu dnes, vtedajšia rodina mala charakter súčasného rodu, žili v nej na jednom mieste všetky osoby pochádzajúce od spoločného žijúceho mužského predka, teda nielen otec s matkou a ich potomstvo, ale aj strýkovia či bratranci so svojimi manželkami a ich potomstvo. Za súčasť rodiny sa považovali nielen osoby pokrvne spríbuznené, ale aj služobníctvo a otroci. Takáto rodina mala

⁶⁷ MOSNÝ, P. - LACLAVIKOVÁ, M. - SISKOVIČ, Š.: Zanik šľachtických privilégií v Uhorsku a v Československu (1848-1918). In: *Rola aristokracie w Europie Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem Śląska*. Katowice: STUDIO NOA, 2017, s. 210-225.

⁶⁸ LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva*. c. d. s. 204.

⁶⁹ BALZER, O.: *O zadrze Slowianskiej, Kwartalnik historyczny*. Warszawa, 1899, s. 35.

⁷⁰ V texte budeme používať len označenie nediel' alebo rodina.

niekoľko desiatok členov, niekedy počet členov takejto rodiny mohol byť viac ako sto.

Hlava rodiny bola označovaná termínom *starešina*, *starosta* alebo *ded'*⁷¹ ktorý mal právne postavenie otca rodiny, aj keď voči niektorým členom rodiny bol vlastne starým otcom, alebo prastarým otcom (či voči nevestám do rodiny vydatým bol svokrom). Jeho synovia neboli samostatní až do smrti otca rodiny. Až momentom jeho smrti sa títo stávali hlavami rodín svojho potomstva. V tomto ohľade nebol rozhodujúci vek synov: synovia boli podriadení otcovi až do jeho smrti, alebo do momentu, kedy im otec na osamostatnenie dal súhlas. Osamostatnenie sa syna počas života otca však považujeme za nie častý jav.

Rodinný nediel' na čele ktorého stál najstarší žijúci predok sa nazýval *otcovský* rodinný nediel'. Otec mal rozsiahle právomoci nad jemu podriadenými osobami, a tieto osoby boli pod jeho právomocou až do smrti otca. Po jeho smrti sa jeho synovia stali hlavami rodín, ktoré sami založili a kde žilo ich potomstvo. Stáli na čele vlastných rodinných nedielov, a stali sa dedom/starostom nad ich potomstvom. Mohlo sa však stať, že aj po smrti najstaršieho žijúceho predka jeho synovia ostali žiť so svojimi bratmi a ich potomstvom.⁷² Takýto nediel' sa nazýval *bratský* rodinný nediel'.

Rodinné nediely tvorili hospodársku komunitu, lebo ako celok hospodárili s rodinným majetkom. Tvorili aj jednotku verejno-politickú a jednotku ochrannú (toto sa prejavovalo aj napríklad vykonávaním krvnej pomsty).⁷³ Z majetkovo-

právnej stránky platila pre rodinný nediel' zásada, že majetok nepatrí jednotlivým členom nedielu, dokonca ani nie hlave nedielu, ale len nedielu ako celku.⁷⁴ Každý člen nedielu bol povinný bezvýhradne pracovať na rozmnožovaní majetku patriaceho do rodinného nedielu.⁷⁵ Ak túto povinnosť neplnil, mohol byť z rodinného nedielu vylúčený. Takisto všetci členovia nedielu znášali investície a náklady potrebné na správu majetku. Ak na rodinnom majetku vznikla škoda, rovnako ju znášali všetci členovia nedielu spoločne.⁷⁶

Rodinný nediel' chránil každého svojho člena, najmä nad nedospelými a chorými členmi vykonával porúčnictvo. Zabitých členov rodinného nedielu rodinný nediel' pomstil alebo vymohol za nich výkupné. Ak bol člen rodinného nedielu zajatý, rodinný nediel' sa snažil o jeho vyslobodenie alebo vykúpenie. Rodinný nediel' taktiež vydával dievčatá patriace do jeho rodiny a zabezpečoval aj prijatie ženy za člena nedielu vydajom za mužského potomka pochádzajúceho z jej rodiny. Dokonca aj zásluhy jedného člena rodinného nedielu mohli mať za následok povýšenie alebo udelenie donácie rodinnému nedielu ako celku.⁷⁷

Príbuzenstvo, ktoré žilo v nedielnej rodine, bolo veľmi široké. Až postupom času sa okruh osôb žijúcich v nedele začal postupne zužovať. Zužovanie rodinných nedielov bolo spôsobené najmä komplikáciou hospodárskych pomerov, keďže nebolo možné dobre zabezpečiť rovnakú účasť členov na zveľaďovaní majetku patriaceho rodinnému nedielu. Až zák. čl. LIV z r. 1655 rodinné nediely zúžil do takej podoby, že v jednom rodinnom nedele nesmelo byť širšie príbuzenstvo ako bratia pochádzajúci od spoločného otca a ich potomstvo.⁷⁸

Druhy príbuzenstva

Neskorší vývoj rodinného práva prináša podrobnejšiu úpravu právnych pomerov medzi jednotlivými členmi rodiny. Príbuzenstvo sa v uhorskom

⁷¹ JÁGER, R.: Lingvisticko-etymologická analýza najstarších termínov rodinnoprávnych vzťahov v západo-slovanskom prostredí. In: *Štát a právo*, č. 1, roč. 2, 2016, s. 88-128; GÁBRIS, T. - JÁGER, R.: *Najstaršie právo na Slovensku? Pokus o rekonštrukciu predcivrilometodského normatívneho systému*. c. d. s. 183-192. K reliktom tejto staršej slovenskej terminológie v zvykoch a tradíciách našich predkov pozri MINTALOVÁ ZUBERCOVÁ, Z.: *Tradície na Slovensku. Rodinné aj výročné sviatky a zvyky*. Bratislava : Slovart, 2015, s. 88; NÁDASKÁ, K.: *Čím žila slovenská rodina. Rodinné tradície a slávnosti v našej ľudovej kultúre*. Bratislava : Fortuna libri, 2014, s. 142; MINTALOVÁ ZUBERCOVÁ, Z.: *Ako sme kedysi žili. Obrazy každodenného života našich predkov*. Bratislava : Slovart, 2017, s. 226.

⁷² Rozdelenie rodiny po otcovej smrti nemuselo byť automaticky nevyhnutné. V tomto prípade sa postavil do čela rodiny najstarší syn – senior. Najstarší syn však mal skôr formálne či čestné postavenie a skutočné vedenie rodiny patrilo kolektívu bratov ako celku. Aj preto sú tieto rodiny nazývané ako *rodiny bratské*. Tieto rodiny tvorili jednu súkromno-právnu ako aj súkromno-vlastnícku jednotku. Keďže v tomto období ešte neexistovalo individuálne vlastníctvo jednotlivcov, vlastníkom všetkej pôdy, stáda alebo iného majetku, bola zásadne rodina ako celok.

⁷³ Vyššou jednotkou, ako boli čela, boli rody. Rody zahŕňali niekoľko čeladi. Rody boli tvorené viacerými pokrvne spriaznenými čelaďami, ktoré odvodzovali svoj pôvod od spoločného predka. Zväzok, ktorý spájal do rodu viacero čeladi, nebol len fakt pokrvnosti a spoločného pôvodu od jedného predka, ale najmä bolo to vedomie pokrvnej spolupatričnosti. Ak sa medzi niekoľkými čelaďami toto vedomie pokrvnej spolupatričnosti vytратilo, rod sa rozpadol na niekoľko menších rodov, zahŕňajúcich menší počet čeladi. Pôvodne bol rod významným činiteľom. Bol jednotkou ako vojenskou, tak aj politickou. „Rod ako celok chránil jednotlivých svojich príslušníkov pred vonkajším útokom, ako aj poskytol možnosť krvnej pomsty, alebo ju za svojich členov vykonával“. Rod ako celok bol aj podporovateľom svojich členov. Tieto funkcie až postupom času prebral štát. Ďalší význam

rodu ako celku bol aj jeho majetkový zväzok spočívajúci v dedičskom aspekte, na základe ktorého vymretím čelaďe pripadol jej majetok rodu. Rovnako aj práva a povinnosti vyplývajúce pre čelaď jeho vymretím prechádzajú na rod. Pozri bližšie LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva*. c. d. s. 302. Porovnaj s KUČERA, M.: *State a články k slovenskému stredoveku*. Bratislava : Post scriptum, 2012; KUČERA, M.: O otrokoch v Uhorsku. In: *Historické štúdie*, roč. 5, 1959, s. 226-228.

⁷⁴ Pozri bližšie Verbóczy, Š. Tripartitum, I/51 § 4.

⁷⁵ Pozri bližšie Verbóczy, Š. Tripartitum, I/44.

⁷⁶ Pokiaľ išlo o dispozíciu rodinného majetku ako celku, tento mohli scudzovať len všetci spoločne, resp. len otec rodiny so súhlasom ostatných. Významnú zmenu v tomto ohľade priniesol až § 2 zák. čl. LVII. z r. 1723, ktorý zrušil povinnosť odvádzať nadobudnutý majetok rodinnému nedielu, a tým sa vytvorila možnosť mať voľné vlastnícke právo ku majetku a naďalej zotrvať v nedele. Pozri bližšie Tripartitum, I/43.

⁷⁷ Uvedený kolektivismus však platil aj negatívne, čo znamená, že ak bol uložený trest jednému členovi rodinného nedielu, znášal tento trest celý rodinný nediel. Previnenie jedného člena rodinného nedielu, mohlo mať za následok potrestanie celého rodinného nedielu. Pozri bližšie LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva*. c. d. s. 302.

⁷⁸ LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva*. c. d. s. 30. Porovnaj s KUČERA, M.: *State a články k slovenskému stredoveku*. Bratislava : Post scriptum, 2012; KUČERA, M.: O otrokoch v Uhorsku. In: *Historické štúdie*, roč. 5, 1959, s. 226-228.

feudálnom práve zakladalo buď na spoločnom pokrvnom pôvode, adopcii alebo krste. Podľa toho sa príbuzenstvo alebo príbuzenské vzťahy rozdeľovali na a) pokrvné, b) adoptné a c) duchovné.

Pokrvné príbuzenstvo

Pokrvné príbuzenstvo vznikalo medzi dvoma osobami tým, že jedna osoba pochádzala od druhej, alebo dve osoby pochádzali od spoločného predka.⁷⁹ Rozlišovalo sa pokrvné príbuzenstvo *zákonné* (vzniknuté manželským plodením, napr. manželské deti) a pokrvné príbuzenstvo *nezákonné* (vzniknuté nemanželským plodením, napr. nemanželské deti). Zákonné pokrvné príbuzenstvo malo plné právne účinky pre okruh všetkých osôb, ktoré boli pokrvne spriaznené. Nezákonné pokrvné príbuzenstvo sa nevzťahovalo na všetko pokrvne spriaznené príbuzenstvo, ale sa obmedzovalo len na nemanželské deti a nemanželských rodičov.

Príbuzenské pomery sa ďalej rozlišovali podľa toho, či boli sprostredkované mužom alebo ženou. Podľa toho sa rozlišovalo príbuzenstvo mužské (*agnátske*) alebo ženské (*kognátske*). K agnátom patrili všetci, teda muži aj ženy, ktorí mali spoločných mužských predkov, napríklad pochádzajúci od spoločného otca. Ku kognátom patrili mužskí aj ženský príbuzní, medzi ktorými príbuzenský vzťah sprostredkovala žena. Za plnoprávných členov rodiny sa považovali len muži, a na ženy sa hľadelo vždy len ako na prechodných členov, ktorí vydajú prejdú do inej rodiny.⁸⁰

V rámci pokrvných príbuzenských pomerov sa v uhorskom feudálnom práve na základe cirkevného vzoru rozoznávali príbuzenské vetvy. Do *priamej vetvy* príbuzenstva patrili osoby, z ktorých jedna pochádzala od druhej (napríklad rodičia a deti, starí rodičia a vnúčatá, atď.) Do *pobočnej vetvy* príbuzenstva patrili osoby, ktoré pochádzali od spoločného predka (súrodenci, bratranci, ale aj strýkovia atď.) V pobočnej vetve príbuzenstva sa počítal stupeň príbuzenstva podľa pravidla: dve osoby pobočnej vetvy sú príbuzné v tom stupni, koľko splodení bolo medzi žijúcim spoločným predkom a medzi ktorýmkoľvek z oboch príbuzných od neho rovnako vzdialených, alebo medzi spoločným predkom a medzi ním z oboch príbuzných, ktorý je od neho vzdialenejší.

⁷⁹Pokiaľ išlo o pôvod od určitej matky, nevznikali ťažkosti, lebo aj v uhorskom feudálnom práve platila zásada prebratá z rímskeho práva „matka je vždy istá“ (*mater semper certa est*). Čo sa týka preukázania pôvodu od určitého otca, pôvodne ako v rímskom práve, aj v uhorskom feudálnom práve platili určité prezumpcie: a) pri vydatej matke sa považoval za otca dieťaťa jej manžel – ak sa dieťa narodilo po 6 mesiacoch od sobáša alebo do 10 mesiacov od zániku manželstva, b) ak sa dieťa narodilo vydatej matke mimo vyššie uvedeného času, bol považovaný za otca dieťaťa ten, kto v tejto inej dobe s matkou súložil, c) pri matke slobodnej sa považoval za otca dieťaťa manžel, ktorý v čase medzi 6 mesiacom až 10 mesiacom pred narodením s matkou súložil. Podľa toho, či príbuzenstvo bolo sprostredkované manželským alebo nemanželským plodením, rozoznávalo sa príbuzenstvo na zákonné alebo nezákonné.

⁸⁰Dokonca aj žena, ktorá sa stala súčasťou rodiny vydajú za jej príslušníka, bola považovaná len za „druhoradého“ člena.

Príbuzenstvo adoptné

Príbuzenstvo adoptné vznikalo adopciou, ktorou vznikal príbuzenský pomer medzi adoptujúcim na jednej strane a adoptovaným a jeho potomstvom na strane druhej. Toto príbuzenstvo sa svojimi účinkami v plnej miere rovnalo pokrvnému príbuzenstvu agnátskemu. Avšak adoptné príbuzenstvo nezakladalo právne vzťahy medzi adoptovaným a príbuznými adoptanta. Spôsob rátania vzdialenosti jednotlivých členov takto vzniknutej rodiny bol ten istý ako v pokrvnom príbuzenstve.

Adopcia bola známa už stredovekému právu, a jej úpravu obsahovalo aj Tripartitum. Zmyslom adopcie v stredoveku bolo najmä vyriešenie otázok prechodu majetku. Preto bola jej platnosť viazaná (ak išlo o donačný majetok) na kráľovský súhlas a prijatie adoptovaného do šľachtického stavu. Právnym základom adopcie bola zmluva o prijatí adoptovanej osoby za svojho syna alebo brata. Adopcia bola platná len za predpokladu, že sa adoptujúcemu nenarodí zákonný dedič. Rozlišovali sa dva druhy adopcie: *adopcia synovská* a *adopcia bratská*.

Synovská adopcia sa realizovala zmluvou,⁸¹ ktorou šľachtic bez mužského dediča (adoptívny otec) prijímal inú osobu za svojho syna (adoptívny syn). Hlavným dôvodom synovskej adopcie bolo to, že adoptívny syn sa stával dedičom adoptívneho otca, pričom získaval aj šľachtický titul. Synovská adopcia mala teda účinky ako nobilitácia (nadobudnutie šľachtictva) a udeľovať šľachtický titul mohol len panovník. Preto predpokladom platnosti synovskej adopcie bolo schválenie panovníkom. Panovníkov súhlas sa vyžadoval aj preto, lebo synovskou adopciou sa vylučovalo, aby po smrti bezdetného šľachtica sa vrátili panovníkovi donačné majetky. Synovská adopcia bola možná len v prípade ak adoptívny otec nemal zákonných dedičov. Ak sa aj adoptívnemu otcovi dodatočne narodil zákonný dedič, synovská adopcia sa stala neplatnou.⁸²

Bratská adopcia sa taktiež realizovala zmluvou,⁸³ a vyžadovalo sa schválenie panovníkom, a aj bratskú adopciu mohol realizovať len ten, kto nemal zákonných dedičov. Podmienkou však bolo aj to, že obaja adoptovaní a adoptujúci „bratia“ sú šľachticmi. Hlavným dôvodom bratskej adopcie bolo zabezpečenie dediča pre osobu bez potomkov. Súhlas panovníka sa pri bratskej adopcii vyžadoval z rovnakého dôvodu ako pri synovskej adopcii: bratskou adopciou sa vylučovalo, aby po smrti bezdetného šľachtica sa vrátili panovníkovi donačné majetky. Ak však mali byť predmetom dedenia iné ako donačné majetky, súhlas panovníka sa nevyžadoval.

Podstata inštitútu adopcie sa nezmenila ani počas dualizmu, v popredí bol majetkový záujem na úkor záujmu osobného v zmysle náhradnej starostlivosti o dieťa. Adopciou vznikal vzťah len medzi osvojencom a osvojiteľom, pôvodné

⁸¹ Tripartitum, I/8.

⁸² Tripartitum, I/63.

⁸³ Tripartitum, I/8.

väzby osvojenca na jeho pokrvnú rodinu nezanikali. Nezanikala ani vyživovacia povinnosť biologických rodičov voči osvojencomi.⁸⁴

Príbuzenstvo duchovné

Duchovné príbuzenstvo bolo príbuzenským pomerom, ktoré vznikalo krstom alebo birmovaním. Tento právny pomer vznikal jednak medzi krstiacim, krstným a jeho rodičmi, resp. medzi birmujúcim, birmovaným a jeho rodičmi. Účinok tohto príbuzenstva pre uhorské feudálne právo však spočíval len v tej skutočnosti, že duchovné príbuzenstvo bolo manželskou prekážkou. Znamenalo to, že osoby viazané duchovným príbuzenstvom nemohli uzavrieť platné manželstvo.

Manželský pomer

Vznik manželstva

V predkresťanskej ére najrozšírenejšou formou uzatvárania manželstva je *únos ženy*. Nejednalo sa o symbolické uzavieranie manželstva, ale o faktický únos ženy realizovaním jej zmocnenia sa. Táto forma uzatvárania manželstva je aj historicky doložená. Postupným šírením kresťanstva dochádza k potláčaniu tejto formy uzatvárania manželstva aj v svetskom zákonodarstve. Už veľkomoravské právne texty, aj prvý uhorský panovník svätý Štefan výslovne zakázali, aby šľachtici uzatvárali manželstvo únosom žien a nariadil vrátenie unesených žien ich rodičom, alebo zaplatenie zmierovacej pokuty. V predkresťanskej dobe manželstvo nemuselo mať monogamný charakter. Až s nástupom kresťanstva dochádza k ústupu manželskej polygamie a striktným zákonným požadovaním monogamie.⁸⁵

Ďalšou predkresťanskou formou uzatvárania manželstva, ktorá je tiež historicky dokázaná, je *kúpo-predaj nevesty*. Táto forma manželstva sa uzatvárala

⁸⁴ MOSNÝ, P. - LACLAVIKOVÁ, M.: Vybrané kapitoly z vývoja právnych inštitútov. c. d. Porovnaj s ŠOŠKOVÁ, I.: Adopcie v stredoeurópskej právnej tradícii. In: *Právny poriadok Slovenskej republiky po 25 rokoch*. Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela - Belianum, 2015, s. 538 - 549.

⁸⁵ Hoci neexistujú priame historické dôkazy hovoriace o polygamii alebo monogamii Slovanov žijúcich na našom území pred priatím kresťanstva, väčšina historikov je toho názoru, že drvivá väčšina populácie žila v manželstve monogamnom, aj keď v určitých prípadoch sa vyskytovala aj polygamia. S najväčšou pravdepodobnosťou polygamické manželstvá existovali v prípadoch náčelníkov rodov alebo u panovníkov. Aj napriek tomu, že išlo viac-menej o výnimočný jav, po prijatí kresťanstva bol tento jav úplne právne vylúčený. V období predkresťanskom máme len jednu priamu písomnú zmienku popisujúcu polygamiu Slovanov žijúcich na území dnešného Slovenska. Jedná sa o ustanovenia Fredegarovej kroniky, ktoré v časti popisujúcej vzťahy východofranskej ríše ku tzv. Samovej ríši popisujú Sama ako vládcu kmeňového zväzu, ktorý mal dvanásť manželiek, 22 synov a 15 dcér. Dokonca aj v období po prijatí kresťanstva je zachovaných mnoho zmienok o polygamnom charaktere manželstva. Pozri bližšie BEŇKO, J. et al.: *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I*. c. d. s. 48; MOSNÝ, P. - HUBENÁK, L.: *Dejiny štátu a práva na Slovensku*. Košice : Právnická fakulta UPJŠ, 2005. s. 13; ŠVECOVÁ, A. - GÁBRIS, T.: *Dejiny štátu, správy a súdnictva na Slovensku*. c. d. s. 19; DVORÁKOVÁ, D.: *Manželstvo uhorskej šľachty*. c. d. s. 207- 226.

kúpno-predajnou zmluvou, predmetom ktorej bola budúca nevesta. Zmluva bola uzatváraná medzi otcom nevesty a otcom ženicha. Ženich nemohol túto zmluvu uzatvárať, keďže nemal spôsobilosť na právne úkony a musel byť v právnom úkone zastúpený. Táto kúpno-predajná zmluva sa neodlišovala od kúpno-predajnej zmluvy akejkoľvek inej veci, pričom kúpna cena za nevestu bola reálne vyplácaná.⁸⁶ Vzhľadom na nepeňažný charakter dobového hospodárstva sa ale cena nevyplácala v peniazoch, ale v tovare.

Najmladšou podobou uzatvárania manželstva bola forma *manželskej zmluvy*, t. j. uzatvárania manželstva približne v takej podobe, ako ju poznáme dnes. Vo feudálnom práve najstaršieho obdobia sa spočiatku uplatňovala ako nosná len vôľa snúbencov vstúpiť do stavu manželského. Za právne platné sa považovali dokonca aj manželstvá uzavreté neverejne, pri ktorých neúčinkovali ani kňaz, ani svedkovia.⁸⁷ To však bol veľmi nežiadúci aspekt, v dôsledku ktorého sa cirkev časom domáhala účasti na sobášoch. Podľa prevládajúceho názoru tento vývin prekonal tieto etapy: 1. najskôr cirkev sobáš len požehnávala (*benedictio*), 2. potom žiadala aj jeho cirkevné ohlásenie (*professio*), 3. napokon žiadala, aby vôľa snúbencov vstúpiť do stavu manželského bola prejavená pred tvárou cirkvi. Forma konsenzuálneho cirkevného sobáša s povinnou aktívnou účasťou cirkvi bola definitívne etablovaná až ustanoveniami tridentského koncilu.⁸⁸

V období vrcholného a neskorého stredoveku sa na našom území manželstvo uzatváralo takmer výlučne cirkevnou formou.⁸⁹ Cirkev (v neskoršej dobe aj svetské zákonodarstvo) vystupovali proti uzatváraniu určitých manželstiev. Vyvinuli sa tak tzv. **manželské prekážky**, ktoré buď absolútne alebo relatívne vylučovali uzavretie manželstva, a tak spôsobovali jeho neplatnosť. Existovali tieto manželské prekážky:

⁸⁶ V časoch prevažne naturálneho hospodárstva sa nevesta vymieňala za dobytok, otrokov ale aj kožušiny, najčastejšie kožušiny z kún. Preto sa nevesta vo východných slovanských jazykoch nazývala *kunka* (z označenia kožušiny kún ako výmenného prostriedku vzniklo aj označenie chorvátskej mienovej jednotky kuna). Zároveň je možné poukázať na spoločný etymologický základ slov *kunka*, *kuna* a *cena*. Tieto slová vznikli zo spoločného koreňa v podobe **kuina*. Môžeme teda konštatovať, že jedno z označení pre nevestu ako aj slovo cena vznikli z jedného slovného základu. Pozri bližšie: JÁGER, R.: Spôsob uzatvárania manželstva v predkresťanskej spoločnosti : pokus o etnolingvistickú rekonštrukciu predkresťanskej „svadby“. In: *Právno-historické trendy a výhľady I*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2017. JÁGER, R.: Lingvisticko-etymologická analýza najstarších termínov rodinnoprávných vzťahov v západo-slovanskom jazykovom prostredí. c. d. s. 88- 29; NIEDERLE, L. *Slovanské starožitnosti*. Praha : Bursík a Kohout, 1911, s. 74.

⁸⁷ Pozri bližšie KOVÁČ, D. a kol.: *Kronika Slovenska I. Od najstarších čias do konca 19. storočia*. c. d. s. 199.

⁸⁸ ŠVECOVÁ, A.: Kánonické manželstvo v Uhorsku na prahu modernej doby (všeobecný hmotnoprávny základ). In: *Revue cirkevného práva*, roč. 21, č. 62-3, 2015, s. 23-43.

⁸⁹ K tradíciám spojeným s uzatváraním manželstva a majúcimi pôvodne aj právny obsah pozri bližšie MINTALOVÁ ZUBERCOVÁ, Z.: *Tradície na Slovensku. Rodinné aj výročné sviatky a zvyky*. c. d. s. 88; NÁDASKÁ, K.: *Čím žila slovenská rodina. Rodinné tradície a slávnosti v našej ľudovej kultúre*. c. d. s. 142; MINTALOVÁ ZUBERCOVÁ, Z.: *Ako sme kedysi žili. Obrazy každodenného života našich predkov*. c. d. s. 226.

Vylučujúce manželské prekážky

Vylučujúce manželské prekážky spôsobovali neplatnosť uzavretého manželstva. Neplatné manželstvo nemalo nijaké právne účinky, a to ani medzi manželmi, ani pre deti pochádzajúce z takéhoto manželstva. Vylučujúce manželské prekážky mohli byť absolútne, alebo relatívne:

- a) absolútne: pri týchto prekážkach osoba nemohla uzavrieť manželstvo s nikým
 - *existujúci manželský zväzok* (osoba, ktorá je v platnom manželstve nemôže uzavrieť druhé platné manželstvo),
 - *slávnostný rehoľný sľub* (slávnostný sľub rehoľníka pri vstupe do rádu ho vylučoval z možnosti uzavretia manželstva),
 - *kňazské svätenie* (v najstaršej dobe ešte kňazi mohli uzatvárať manželstvá. Koloman nariadil celibát pre diakonov a presbyterov a kňazov, ktorí boli ženatí, nútil k rozvodu. Definitívny zákaz pre všetkých kňazov vyššieho svätenia bol ustanovený až po tridentskom koncile),
 - *impotencia* (neschopnosť súlože, bola považovaná za relevantnú prekážku, ak bola skutočná, trvalá, existujúca už v čase uzavretia sobáša, a dokázaná)
- b) relatívne: boli to prekážky, pre ktoré konkrétne dve osoby spolu nemohli uzavrieť manželstvo, ale inak každá z nich mohla uzavrieť manželstvo s inou osobou. Napríklad súrodenci spolu nemôžu uzavrieť manželstvo, ale každý z nich môže uzavrieť manželstvo s osobou, s ktorou nie je v príbuzenskom pomere.
 - *pokrvné príbuzenstvo* (v priamej línii bez obmedzenia a v bočnej do 4. stupňa.⁹⁰ Nebolo možné uzavretie manželstva medzi príbuznými, bez ohľadu na to, či sa jednalo o príbuzenstvo zákonné, alebo príbuzenstvo nezákonné.)
 - *duchovné príbuzenstvo* (manželstvo nemohol uzavrieť krstiaci, krstený a jeho rodičia, ani krstený, jeho rodičia či krstní rodičia navzájom. Rovnakým spôsobom bolo vylúčené aj manželstvo medzi birmujúcim, birmovaným a jeho rodičmi. Dišpenz mohol udeliť pápež.)
 - *zákonné príbuzenstvo* (manželstvo nemohli uzavrieť ani osoby, ktoré sa adopciou dostali do pomeru rodičov a detí, ale ani osoby, ktoré sa adopciou dostali do súrodeneckého vzťahu)
 - *švagrovstvo* (v priamej línii bez obmedzenia, v bočnej línii do štvrtého stupňa)
 - *zločin* (nebolo možné uzavrieť manželstvo medzi osobami, ktoré sa dohodli, že sa zosobášia a pre umožnenie sobáša zabijú manžela jedného z nich)

⁹⁰ Tripartitum, I/107.

- *rôznosť náboženstva* /kresťania a židia, kresťania a pohania/ (cirkev od najstarších čias vylučovala manželstvá medzi kresťanmi a nekresťanmi, dišpenz mohol udeliť pápež)⁹¹

Zakazujúce manželské prekážky

(nespôsobujúce neplatnosť manželstva):

- *posvätný cirkevný čas* (počas pôstu a adventu, dišpenz mohol udeliť biskup)
- *cirkevný zákaz* (kňaz mohol v konkrétnom prípade ulžiť zákaz uzavretia manželstva, napríklad v situácii, ak bola pochybnosť či u daných osobách nie je iná prekážka k uzavretiu manželstva)
- *trvajúci snúbenecký vzťah voči inej osobe* (kto bol s niekým viazaný snúbeneckým pomerom, nemohol s inou osobou uzavrieť manželstvo, dišpenz mohol udeliť pápež)
- *sľub čistoty* (bol zakazujúcou prekážkou, a je nutné ho odlišiť od slávnostného rehoľného sľubu)⁹²

Podľa cirkevného učenia sa rozoznávalo manželstvo uzavreté a konzumované, uzavreté manželstvo (*matrimonium ratum*) vzniklo aktom uzavretia konsenzuálnej manželskej zmluvy. Za konzumované manželstvo sa považovalo manželstvo po manželskej súloži (*matrimonium ratum et consumatum*), a konzumované manželstvo bolo manželstvom sviatostným, preto nerozlučiteľným.⁹³

Zánik manželstva

U uhorskom feudálnom práve manželstvo zanikalo smrťou. Smrť spôsobovala zánik manželského zväzku celkom, takže vdovec alebo vdova neboli povinní zostať slobodnými. Mohli uzavrieť druhé manželstvo, pričom v niektorých dobách aj svetské aj cirkevné právo hľadelo na druhé manželstvo nepriaznivo, čo sa prejavovalo napríklad tým, že druhé manželstvo sa nepožehnávalo.

V najstaršej dobe, kedy sa manželstvo uzatváralo únosom alebo kúpo-predajom, manželstvo mohlo zaniknúť aj z ľubovôle a moci manžela. Manžel mohol manželku jednoducho prepustiť alebo odhnať a tým manželstvo ukončiť. Naopak, žena takéto oprávnenie nemala. V neskoršom štádiu mohol jeden z manželov opustiť druhého z manželov a uzavrieť nový sobáš, napríklad, ak manžel dokázal manželke neveru alebo už ju dva razy vykúpil z otroctva, do ktorého sa dostala pre krádež a hrozilo jej tretie otroctvo. Manželka bola oprávnená opustiť manžela, ak ju manžel zlomyseľne opustil alebo neprávom obvinil z nevery. Manžel aj manželka mohli manželstvo rozlúčiť aj spoločnou dohodou. Nerozlučiteľnosť manželstva stanovená cirkevným právom bola do uhorského právneho poriadku inkorporovaná až po druhom ostrihomskom cirkevnom sneme a následnom tridentskom koncile. Jediná forma kvázi

⁹¹ Pozri bližšie ŠOŠKOVÁ, I.: Prekážky manželstva alebo "skutočnosti brániace vzniku manželstva". In: *Historia et theoria iuris*. Bratislava : Právnická fakulta, roč. 2, č. 4, 2010, s. 50-67.

⁹² LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva*. c. d. s. 317.

⁹³ LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva*. c. d. s. 311.

ukončenia manželského spolužitia akceptovaná po tomto období bola rozluka od stola a lože (*separatio a thoro et mensa*), ktorá spočívala v zániku povinnosti manželov žiť spoločne, ale manželstvo ako také nezanikalo.⁹⁴

Osobno-právne vzťahy medzi manželmi

V najstaršej dobe (kedy sa manželstvo uzatváralo únosom alebo kúpno-predajnou zmluvou) sa vzťahy medzi manželmi vyznačovali absolútnou dominanciou manžela. Manžel mal nad ženou manželskú moc, do ktorej patrilo aj právo nad životom a smrťou manželky. Muž v najstaršej dobe mohol za eventuálnu neveru ženu beztrestne zabiť alebo podľa svojej ľubovôle trestať menšími trestami. Mohol ženu prediť alebo žiadať o vydanie od každého, kto ju neoprávnene zadržoval alebo ku komu ona sama utiekla.

Vplyvom šírenia kresťanstva a následným uzatváraním manželstva formou zmluvy s účasťou cirkvi dochádza aj k zlepšeniu postavenia ženy v rámci rodiny. Absolútna moc manžela nad manželkou sa postupne obmedzovala a postupne sa vytvára a stabilizuje okruh oprávnení a povinností medzi manželmi. Medzi základné práva a povinnosti manželského súžitia patrilo:

- a) právo a povinnosť na pohlavný život,
- b) právo a povinnosť na spoločnú domácnosť,
- c) právo a povinnosť vzájomnej úcty a podpory,
- d) právo a povinnosť vykonávania rodičovskej moci nad deťmi,
- e) manžel okrem toho mal aj právo hlavy domácnosti,
- f) žena nadobúdala sobášom aj manželovo meno a jeho stav a bola povinná ho nasledovať do jeho bydliska.

Manželské majetkové právo

Majetkové právo medzi manželmi bolo spočiatku ovládané zásadou majetkového manželského spoločenstva, ktoré sa uskutočňovalo prijatím ženy do manželovej rodiny, týmto prijatím nadobúdala užívacie a požívacie práva k rodinnému majetku ako každý iný člen rodiny. Majetok, ktorý priniesla žena so sebou, splýnul s rodinným majetkom. Manželské majetkové právo plnilo dve základné funkcie: *zaopatrovaciu funkciu*: zabezpečenie jednej z manželských strán pre prípad zániku manželstva alebo smrti manžela a *príspevkovú funkciu*: vzájomná finančná pomoc a podpora počas trvania manželstva.

Základnou zásadou manželského majetkového práva v novšej dobe bola neobmedzená samostatnosť ženy v dispozíciách s vlastným majetkom

⁹⁴ Pozri bližšie LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva*. c. d. s. 302; LANCZOVÁ, I.: *Dejiny právnej úpravy rozvodov na území Slovenska*. Praha : Leges, 2018. Porovnaj s ŠVECOVÁ, A.: The institution of marriage in modern times against the background of the dispute over the separation of Jan Dubnicka and Alzbeta Magyaryova. In: *Historický časopis*, vol. 64, no. 2, 2016, pp. 231-248; DVORÁKOVÁ, D.: *Manželstvo uhorskej šľachty*. c. d. s. 207- 226.

umožňujúca relatívne rovnoprávne postavenie manžela a manželky.⁹⁵ Medzi základné inštitúty manželského majetkového práva patrili:

a) *Výlučný majetok manžela alebo manželky*. Bol to taký majetok, ktorý nadobudol jeden z manželov ešte pred uzavretím manželstva. Za výlučný majetok manžela alebo manželky sa však považoval aj taký majetok, ktorý nadobudol jeden z manželov v čase trvania manželstva bezodplatným spôsobom (napr. dedením alebo darovaním). Rovnako to bol aj majetok z vecí osobnej potreby manželov (odev alebo šperky jedného z manželov). S týmto majetkom mohol každý z manželov voľne disponovať.

b) *Spolunadobudnutý majetok manželov* (koakvizícia). Bol to majetok nadobudnutý počas skutočného spolužitia manželov (poddaných alebo mešťanov), ktorý nebolo možné charakterizovať ako výlučný majetok jedného z manželov.

c) *Alimentačná a vydržovacia povinnosť*. Pôvodne sa ňou rozumela len vyživovacia povinnosť manžela voči manželke v prípade zániku manželstva (rozvod alebo rozluka). Uhorské feudálne právo v novšej dobe pamätalo aj na alimentačnú a vydržovaciu povinnosť medzi manželmi, ktorí nežili spolu: manželka mala právo na svoje vydržovanie aj v prípade, ak s ňou manžel z jeho zavinenia nežil. Aj v situácii, ak manžel zo svojej viny s manželkou nežil, mohla manželka od neho požadovať poskytovanie nevyhnutnej pomoci. Ak však manželka nežila spoločne z viny manželky, mohla manželka žiadať vyživovanie od manžela len v prípade, ak na takúto pomoc bola odkázaná.

d) *Veno* bol majetok, ktorý priniesla do manželstva žena za účelom zabezpečenia a znášania nákladov manželského života. Veno bolo odovzdané do užívania manželovi. Manželka mala právo kedykoľvek žiadať o jeho vydanie. Inštitút vena je reliktom pôvodnej kúpy nevesty: po kristianizácii sa obnos, ktorý dostali rodičia nevesty za jej predaj (či „vydaj“) vrátil vo forme vena svojej dcére, ktorá ho priniesla do domu manžela. V neskorších obdobiach sa už cena za nevestu nevyplácala, avšak rodina nevesty si zachovala povinnosť vydať veno.⁹⁶

e) *Obvenenie* bolo dôležitým inštitútom manželského majetkového práva najmä pre príslušníkov šľachty počas stredoveku. Obvenenie bol majetok, ktorý patrila manželke šľachtica na základe zákona alebo sľubu manžela a mal predstavovať náhradu za defloráciu a vernosť manželky. Predpokladom vzniku nároku na obvenenie bola platnosť manželstva a konzumácia manželstva. Uvedený majetok mal slúžiť na zabezpečenie potrieb manželky aj po manželovej smrti.⁹⁷

⁹⁵ Problematikou majetkového práva manželského sa zaoberá LACLAVÍKOVÁ, M.: *Formovanie úpravy majetkových vzťahov medzi manželmi*. Bratislava : Veda, 2010; LACLAVÍKOVÁ, M.: *Spolunadobudnutý majetok manželov (koakvizícia) a formovanie modernej úpravy majetkových vzťahov medzi manželmi (1848-1950)*. In: *Právni a ekonomické problémy súčasnosti 1 : zborník prác*. Ostrava : KEY Publishing, 2007, s. 70 - 114.

⁹⁶ LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. c. d. s. 312.

⁹⁷ Pozri bližšie LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva*. c. d. s. 311; KUČERA, M.: *State a články k slovenskému stredoveku*. c. d.; KUČERA, M.: *O otrokoch v Uhorsku*. c. d. s. 226-228.

ZÁVER

Právna úprava spôsobilosti na práva a spôsobilosti na právne úkony je (a aj v uhorskom feudálnom práve bola) spätá s právnou úpravou postavenia osôb. Osobami, teda právnymi subjektmi, už v uhorskom feudálnom práve boli bytosti, ktoré právo uznalo za osoby v právnom zmysle, teda ktorým právo priznávalo osobnosť, subjektivitu. Osoby v právnom slova zmysle teda mali a) spôsobilosti na práva: schopnosť mať určité subjektívne práva, t.j. právne oprávnenia a povinnosti, a b) spôsobilosti na právne a protiprávne konania, teda spôsobilosť konať s právnym účinkom.

Spôsobilosť na právne úkony bola v Uhorsku v období stredoveku a časti novoveku podmienená spoločenským postavením, teda statusom človeka, ktoré bolo tvorené jeho statusovými vlastnosťami. Medzi statusové vlastnosti človeka patrili: vek, zdravie, mánotratnosť, pohlavie, česť, náboženstvo, štátna príslušnosť, povolenie, stavovská príslušnosť, rodinný stav.

Tak ako v súčasnom práve, kde spôsobilosť na právne úkony je determinovaná primárne vekom, ani vo feudálnom práve tomu nebolo inakšie. Pôvodne však vek nemal taký význam ako v súčasnom práve: nižší význam mu stredoveké právo dávalo kvôli komplikáciám pri zisťovaní veku. V Uhorsku pôvodne neexistovali matriky, preto pôvodne nebol smerodajný samotný vek, ale fyzická vyspelosť jednotlivca. Fyzická vyspelosť bola určovaná na základe pohlavnej vyspelosti alebo schopnosti osamostatnenia. Presne stanovené vekové hranice (tak ako ich pozná aj súčasné právo) boli stanovené až po zavedení záznamov v matrikách.

Zdravie ako determinant spôsobilosti na právne úkony bolo v uhorskom feudálnom práve rozlišované na zdravie fyzické a psychické. Od obdobia Tripartita mala už len duševná choroba vplyv na spôsobilosť právne konať, aj keď dobová medicína a dobové právo ešte nerozlišovali jednotlivé druhy duševných porúch alebo duševných chorôb. Z dôvodov ochrany záujmov chorých osôb všeobecne platilo, že ostávali pod mocou otca alebo poručníka, a to až do času, pokiaľ sa „nevyliciečili“.

Mánotratnosť ako statusová vlastnosť súvisela s neschopnosťou „starať sa o vlastné majetkové záležitosti“. Mánotratník mohol byť podrobený nútenej správe majetku. Jej podstata spočívala v obmedzení či odňatí dispozičných majetkových práv: mánotratník nemohol voľne disponovať so svojím majetkom ani nemohol sa zaväzovať vo svojom mene. Na rozdiel od súčasnosti pohlavie tvorilo už v stredovekom práve dôležitú statusovú vlastnosť. Muži mali viaceré výhody na rozdiel od žien, ktoré mali viac znevýhodnení a výhody len v malej miere. Česť bola chápaná ako vážnosť, ktorú požívala osoba vo svojom prostredí, kde žije. Uhorské právo poznalo dva možné prípady straty cti: faktická strata cti a právna strata cti.

V stredoveku a časti novoveku mala príslušnosť k určitému náboženstvu veľký význam (rozdielne právne postavenie mali židia, moslimovia, grékokatolíci, ale aj protestanti do vydania Tolerančného patentu roku 1781). Stredoveké uhorské právo venovalo osobitnú pozornosť najmä židom. V najstaršej dobe mali židia relatívne rovnaké postavenie v mnohých európskych krajinách, čo bolo spôsobované tým, že

židovské zákonodarstvo bolo tvorené s výrazným vplyvom cirkvi. Právna úprava postavenia židov bola charakteristická niekoľkými zvýhodneniami a mnohými znevýhodneniami. Medzi ich zvýhodnenia patrili: slobodný výkon svojho kultu a ochrana synagóg, možnosť uzatvárať pôžičkové zmluvy a brať z nich úroky, voľné obchodovanie v celom kráľovstve.

Význam štátnej príslušnosti⁹⁸ vzrástol v stredoveku s kolonizáciou krajiny. Cudzinci mali vo vzťahu k domácejmu obyvateľstvu určité znevýhodnenia, napríklad cudzinci nesmeli zastávať ríšske funkcie a úrady, cudzinci v zásade nesmeli nadobúdať nehnuteľnosti a každý tuzemec mal právo vykúpiť nehnuteľnosti cudzincov, cudzinci museli platiť osobitné cudzinecké dávky. Stavovská príslušnosť bola jedným z najvýznamnejších determinantov ovplyvňujúcich spôsobilosť na právne úkony. V niektorých obdobiach feudalizmu možno vidieť, že plnú spôsobilosť na právne úkony mali len aristokrati (súčasne za predpokladu splnenia ostatných statusových vlastností).

Postavenie osoby v manželskom alebo príbuzenskom vzťahu (odlišné postavenie otca, matky, manželských a nemanželských detí, agnátskych a kognátskych bočných príbuzných) malo taktiež vplyv na spôsobilosť na právne úkony tejto osoby. Význam tejto statusovej vlastnosti má hlavný rozmer v rodinnom práve. Preto sme osobitnú pozornosť venovali práve rodinnému právu, kde sme podrobne popisovali historické spôsoby uzatvárania manželstva ako aj vzťahy medzi manželmi, rovnako tak aj vzťahy medzi rodičmi a deťmi, s osobitným akcentom na vzťah rodičov a detí manželských a detí nemanželských, nakoľko dobové právo (na rozdiel od práva súčasného) nemanželským deťom (z titulu tejto statusovej vlastnosti) nepriznávalo práva v takom rozsahu ako deťom manželským.

Zoznam použitej literatúry

- BEŇA, J. - GÁBRIŠ, T.: *Dejiny práva na Slovensku I (do roku 1918)*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2015.
- BENKO, J. et al.: *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II*. Bratislava : Dom slovenskej literatúry, 1998.
- BLACK, J.: *Evropa osmnáctého století*. Praha : Vyšehrad, 2003.
- ČAPLOVIČOVÁ, K.: Uhorská šľachta v 18. storočí. In: *Historický časopis*, roč. 51, č. 2, 2003, s. 295-310.
- DANIŠ, M.: *Východná Európa v stredoveku*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2010.
- DVOŘÁKOVÁ, D.: Manželstvo uhorskej šľachty. In: *Manželsví v pozdním středověku: rituály a obyčaje*. Praha : Filosofia, 2014, s. 207-226.
- GÁBRIŠ, T. - JÁGER, R.: *Najstaršie právo na Slovensku? Pokus o rekonštrukciu predcyrilometodského normatívneho systému*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2016.

⁹⁸ Pojem štátnej príslušnosti v dnešnom ponímaní nebol v stredoveku známy.

GÁBRIŠ, T.: *Rytieri v republike - Zrušenie šľachtických titulov v Československu*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2018.

GÁBRIŠ, T.: Uhorský právny poriadok v období stavovskej monarchie. In: *Právni a ekonomické problémy súčasnosti I*. Ostrava : Key Publishing, s. 171-186.

GÁBRIŠ, T.: Kodifikácia práva v predmoháčskom Uhorsku. In: *Právni a ekonomické problémy súčasnosti I*. Ostrava : Key Publishing, 2007, s. 147-170.

GÁBRIŠ, T.: Modernizácia uhorského právneho poriadku v 19. storočí. In: *Sondy do slovenských dejín v dlhom 19. storočí*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2013, s. 124-157.

GÁBRIŠ, T.: Mikrosonda do sankčného systému arpádovského súdnictva. In: *Historický časopis*, roč. 56, č. 4, 2008, s. 599-623.

HOF, U. I.: *Evropa a osvícenství*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2001.

HOLBORN, H.: *A History of Modern Germany. The Reformation*. Princeton : Princeton University Press, 1982.

IVANIČ, P.: *Západní Slovania v ranom stredoveku*. Nitra : Univerzita Konštantína filozofa v Nitre-Filozofická fakulta, 2011.

JAKUBČOVÁ, R.: *Vznik a vývoj slovenských cirkevných provincií*. Banská Bystrica : Právnická fakulta UMB, 2013.

JÁGER, R.: *Nomokánon – právnohistorická analýza a transkript*. Banská Bystrica : Belianum, 2017.

JÁGER, R.: Titulatura veľkomoravských panovníkov. In: *Teoretické úvahy o práve*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2012.

JÁGER, R.: Existovalo otroctvo aj na území dnešného Slovenska? In: *Ako sa nestat obeťou obchodovania s ľuďmi? Hľadáme riešenie*. Banská Bystrica : Inštitút kriminologických štúdií, 2014, s. 127-136.

JÁGER, R.: Právne a spoločenské postavenie detí v stredoveku. In: *STOP! Deti nie sú tovarom! Adopcie nie sú obchodom!* Banská bystrica : Inštitút kriminologických štúdií, 2015, s. 60-73.

JÁGER, R.: Lingvisticko-etymologická analýza najstarších termínov rodinnoprávných vzťahov v západo-slovanskom jazykovom prostredí. In: *Štát a právo*, č.1, roč. 2, 2016, s. 88-128.

JÁGER, R.: Spôsob uzatvárania manželstva v predkresťanskej spoločnosti : pokus o etnolingvistickú rekonštrukciu predkresťanskej „svadby“. In: *Právno-historické trendy a výhľady I*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2017.

JÁGER, R.: Social care as an organised form of assistance in the territory of Slovakia. In: *Notitiae Novae Facultatis Iuridicae Universitatis Matthiae Belii Neosolii*. Banská Bystrica : Belianum, 2015-2016, s. 125-162.

JÁGER, R. - JANIGOVÁ, E.: *Vývoj právnej úpravy poskytovania sociálnej pomoci na území Slovenska (od najstarších čias do roku 1939)*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta, 2013.

KÓNYA, P. a kol.: *Dejiny Uhorska*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013.

KONTLER, L.: *Dějiny Maďarska*. Praha : Lidové noviny, 2001.

KIZLINK, K.: Právo Veľkej Moravy. In: *Právnické štúdie*, XVII, č. 3, 1969, s. 433-486.

KLÁPŠTĚ, J.: O rané šlechtě v českých zemích. Malý náčrt velkého tématu. In: DOLEŽALOVÁ, E.(ed.): *Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odníti*. Praha : Lidové noviny, 2011, s. 21-39.

KOPČAN, V.: *Turecké nebezpečenstvo a Slovensko*. Bratislava : Veda, 1986.

KOVÁČ, D. a kol.: *Kronika Slovenska I. Od najstarších čias do konca 19.storočia*. Bratislava : Fortuna print, 1998.

KOWALSKÁ, E.: Evanjelické a. v. spoločenstvo v 18. storočí. Problémy jeho vývoja a fungovania v spoločnosti. Bratislava : Veda, 2001.

KOWALSKÁ, E.: *Osvietenské školstvo (1771 -1815): nástroj vzdelania a disciplinizácie*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2014.

KRAJČOVIČ, R.: *Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest*. Bratislava : Literárne a informačné centrum, 2005.

KUČERA, M.: *State a články k slovenskému stredoveku*. Bratislava : Post scriptum, 2012.

KUČERA, M.: O otrokoch v Uhorsku. In: *Historické štúdie*, roč.5, 1959, s. 226-228.

KUČERA, M.: Problémy vzniku a vývoja feudalizmu na Slovensku. In: *Historický časopis*, 22, 1974, s. 541-564.

LETTRICH, J.: O Quadripartitu. In: *Právny obzor*, roč.12, č.19 a 20, 1929.

LACLAVÍKOVÁ, M.: Právna obyčaj v postavení prameňa (súkromného) práva platného na území Slovenska do roku 1848. In: *Historia et Theoria Iuris*, roč.1, č.1, 2009, s. 29-44.

LACLAVÍKOVÁ, M.: Formovanie právneho postavenia ženy v regulácii novodobého práva. In: *Quid leges sine moribus?* Krakow : Spolok Slovákov v Poľsku, 2014, s. 219-232.

LACLAVÍKOVÁ, M.: *Formovanie úpravy majetkových vzťahov medzi manželmi*. Bratislava : Veda, 2010.

LACLAVÍKOVÁ, M.: Spolunadobudnutý majetok manželov (koakvizícia) a formovanie modernej úpravy majetkových vzťahov medzi manželmi (1848-1950). In: *Právni a ekonomické problémy súčasnosti I : zborník prací*. Ostrava : KEY Publishing, 2007, s. 70-114.

LACLAVÍKOVÁ, M. - ŠVECOVÁ, A.: The long road to the legal emancipation of women in family and property relations. In: *Historický časopis*, vol. 66, no. 4, 2018, pp. 599-627.

LACLAVÍKOVÁ, M. - ŠVECOVÁ, A.: *Pramene práva na území Slovenska I. Od najstarších čias do roku 1790*. Trnava : TRUNI, 2007.

LANCZOVÁ, I.: *Dejiny právnej úpravy rozvodov na území Slovenska*. Praha : Leges, 2018.

LENGYELOVÁ, T. (ed.): *Žena a právo. (Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti)*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2004.

LENGYELOVÁ, T.: *Život na šľachtickom dvore*. Bratislava : Slovart, 2015.

LENGYELOVÁ, T. (ed): *Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2004.

LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva*. Bratislava : Iura edition, 2002.

LUBY, Š.: Slovenská právna terminológia – vývin, stav, výhľady. In: *Právnické štúdie*, IV, 1953, s. 165-224.

LUKAČKA, J.: *Formovania vyššej šľachty na západnom Slovensku*. Bratislava : Minor, 2002.

MARSINA, R.: K vývoju miest na Slovensku do začiatku 15.storočia. In: *Historický časopis*, XXI, 1973, s. 337-367.

MAREŠOVÁ, K.: *Uherské Hradiště - Sady, staroslovanské pohrebíště na Horních Kotvicích*. Brno : Moravské muzeum, 1983.

MIČKOVÁ, Z.: *Latinčina pre študentov práva*. Banská Bystrica : Belianum, 2018.

MINTALOVÁ ZUBERCOVÁ, Z.: *Tradície na Slovensku. Rodinné aj výročné sviatky a zvyky*. Bratislava : Slovart, 2015.

MINTALOVÁ ZUBERCOVÁ, Z.: *Ako sme kedysi žili. Obrazy každodenného života našich predkov*. Bratislava : Slovart, 2017.

MLKVÝ, M.: Koncepcia koruny v britskom právnom systéme. In: *Milníky práva v stredoeurópskom priestore*, Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2011.

MOSNÝ, P.: Štátoprávny náčrt dejín Veľkej Moravy. In: *Z dziejów prawa*, 2012, vol. 5, issue 13.

MOSNÝ, P. - HUBENÁK, L.: *Dejiny štátu a práva na Slovensku*. Košice : Právnická fakulta UPJŠ, 2005.

MOSNÝ, P. - LAČLAVÍKOVÁ, M.: *Dejiny štátu a práva na území Slovenska I. od najstarších čias po rok 1848*. Šamorín : Heuréka, 2010.

MOSNÝ, P. - LAČLAVÍKOVÁ, M.: *History of state and law on the territory of Slovakia I (from ancient times till 1848)*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009.

MOSNÝ, P. - LAČLAVÍKOVÁ, M.: *Vybrané kapitoly z vývoja právnych inštitútov*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2013.

MOSNÝ, P. - LAČLAVÍKOVÁ, M. - SISKOVIC, Š.: Zánik šľachtických privilégií v Uhorsku a v Československu (1848-1918). In: *Rola aristokracie w Europie Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem Śląska*. Katowice : STUDIO NOA, 2017, s. 210-225.

MOSNÝ, P. - JÁGER, R.: The term „slave“ in the early feudal state in the territory of today's Slovakia. In: *Forum Iuris Europeum (vedecký časopis)*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis. Vol. 2, č.2. 2014, s. 105-119.

MÚČSKA, V.: *Kronika anonymného notára kráľa Bela*. Budmerice : Rak, 2000.

NÁDASKÁ, K.: *Čím žila slovenská rodina. Rodinné tradície a slávnosti v našej ľudovej kultúre*. Bratislava : Fortuna libri, 2014.

NIEDERLE, L. *Slovanské starožitnosti*. Praha : Nákladem Bursíka a Kohouta, 1911.

PONGRÁČ, D. - STREŠNÁK, G. - RAGAČ, R. - TANDLICH, T. - FEDERMAYER, F.: *Šľachta Bratislavskej stolice*. Bratislav : Agentúra Luigi, 2004.

RATKOŠ, P.: *Pramene k dejinám Veľkej Moravy*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1964.

RATKOŠ, P.: *Príspevok k dejinám banského práva a baníctva na Slovensku*. Bratislava : SAVU, 1951.

RATKOŠ, P.: *Pramene k dejinám Veľkej Moravy*. Bratislava : SAV, 1968.

SEGEŠ, V.: Zločiny podľa Tripartita. In: *Historická revue*, roč.5, 1994, s. 23-25.

SEGEŠ, V.: Šľachtické výsady. In: *Historická revue*, roč.6, 1995, č.9, s. 36-47.

STEINHÜBEL, J.: *Kapitoly z najstarších českých dejín 531 – 1004*. Kraków : Spolek Slováků v Polsku, 2011.

SLÁMA, J.: Nejstarší kontakty Čech s křesťanským světem. In: DOLEŽALOVÁ, E.(ed.): *Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odníti*. Praha : Lidové noviny, 2011, s.13-20.

ŠOŠKOVÁ, I.: Adopcie v stredoeurópskej právnej tradícii. In: *Právny poriadok Slovenskej republiky po 25 rokoch*. Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela - Belianum, 2015, s. 538-549.

ŠOŠKOVÁ, I.: Prekážky manželstva alebo "skutočnosti brániace vzniku manželstva". In: *Historia et theoria iuris*. Bratislava : Právnická fakulta, roč. 2, č. 4, 2010, s. 50-67.

ŠPAŇÁR, J. - HRABOVSKÝ, J.: *Latinsko-slovenský/slovensko-latinský slovník*. Bratislava : SPN, 1998.

ŠVECOVÁ, A. - GÁBRIŠ, T.: *Dejiny štátu, správy a súdnictva na Slovensku*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009.

ŠVECOVÁ, A.: Inštitúcia hodnoverných miest ako kvázi verejných notárov v stredoveku. In: *Acta Universitatis Tyrnaviensis, Iuridica*. Trnava : PrF TU, 2005, s. 169-181.

ŠVECOVÁ, A.: K počiatkom činnosti hodnoverného miesta pri Spišskej kapitule. In: *Studia Historica Tyrnaviensia* 3.Trnava : TU, 2003, s.49-58.

ŠVECOVÁ, A.: Osobitné miesto hodnoverných miest v systéme verejných orgánov Uhorského kráľovstva v 13. a počiatkom 14. storočia. In: *Naděje právní vědy*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2006, s. 517-528.

ŠVECOVÁ, A.: Zmluvné typy a obsahová stránka listín vydaných do roku 1314 hodnoverným miestom Spišskej kapituly. In: *Súkromné a verejné právo súčasnosti*. Trnava : PrF TU, 2005, s. 197-209.

ŠVECOVÁ, A.: Kánonické manželstvo v Uhorsku na prahu modernej doby (všeobecný hmotnoprávny základ). In: *Revue církevního práva*, roč. 21, č. 62-3, 2015, s. 23-43.

ŠVECOVÁ, A.: The institution of marriage in modern times against the background of the dispute over the separation of Jan Dubnicka and Alžbeta Magyaryova. In: *Historický časopis*, vol. 64, no. 2, 2016, pp. 231-248.

ŠVECOVÁ, A. - PEKARIK, M.: Právnohistorická povaha idey svätej uhorskej koruny. In: *Acta Universitatis Tyrnaviensis – Iuridica*, 2009.
 ŠTENPIEN, E.: *Tripartitum*. Bratislava : Eurokódex, 2008.
 TAYLOR, A. J. P.: *Poslední století habsburské monarchie v letech 1809 – 1918*. Brno : Barrister and Principal, 1998.
 ULIČNÝ, F.: Výsady spišských miest z roku 1271. In: *Slovenská archivistika*, roč. XVI, 1981, č.1.
 VANEČEK, V.: *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*. Praha : Obris, 1975.
 VARSÍK, B.: Vznik a rozvoj miest na Slovensku v 13. a 14. storočí. In: *Historický časopis*, roč. VI, č.2, 1958.
 VOJÁČEK, L. - SCHELLE, K.: *Právní dějiny na území Slovenska*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2014.
 VOJÁČEK, L. - KOLÁRIK, J. - GÁBRIŠ, T.: *Československé právní dějiny*. 1. vyd. Bratislava : Eurokódex, 2011.
 VOJÁČEK, L. - SCHELLE, K.: *Právní dějiny na území Slovenska*. Brno : Masarykova univerzita, 2010.
 ŽIGO, P. - KUČERA, M.: *Na písme zostalo - Dokumenty Veľkej Moravy*. Bratislava : Perfekt, 2012.

Doc. JUDr. PhDr. Róbert Jäger, PhD.
 Univerzita Mateja Bela
 Právnická fakulta, Katedra dejín štátu a práva
 e-mail: robert.jager@umb.sk

Róbert Jäger¹ VÝVOJ INŠTITÚTOV ŠTÁTNEJ SPRÁVY A SAMOSPRÁVY NA ÚZEMÍ SLOVENSKA V STREDOVEKU

Kľúčové slová:

štátna správa, samospráva, dejiny Slovenska, stredovek

Abstrakt: JÁGER, R.: *Vývoj inštitútov štátnej správy a samosprávy na území Slovenska v stredoveku. V štúdiu charakteru vedeckej monografie je popisovaný a analyzovaný vývoj inštitútov štátnej správy a samosprávy na území dnešného Slovenska od najstarších čias existencie predštátnych a štátnych útvarov (od raného stredoveku) až do konca stredoveku. Snaha je sústredená na poukázanie špecifik, ktoré mali štátna správa a samospráva v stredoveku. Jednalo sa o inštitúty, ktoré síce tvorili predstupeň inštitútov štátnej správy a samosprávy novovekého a moderného štátu existujúceho na našom území, aj napriek tomu ich podoba bola v mnohom diametrálne odlišná od tej, ktorá existuje v práve dnešnom. Aj napriek týmto rozdielom je poukazované na to, že v mnohých prípadoch pri popisovaných inštitútoch sa jedná do značnej miery o kontinuitu právnej úpravy predmetných inštitútov.*

Keywords:

State administration, Local Administration, History of Slovakia, Middle Ages

Abstract: JÁGER, R.: *Development of Institutes of State Administration and Local Administration in the territory of Slovakia in the Middle Ages. In this study of the character of the scientific monograph is described and analyzed the development of institutes of state administration and local administration in the territory of Slovakia from the earliest times of the existence of the state (from the early Middle Ages) until the end of the Middle Ages. These were institutes which, although they were a precursor to the institutes of state administration and self-government of the modern and modern state, existed in our territory, although their form was in many ways diametrically different from that existing in today's. Despite these differences, it is pointed out that in many cases the institutions described are largely about the continuity of the legislation of the concerned institutions.*

¹ Doc. JUDr. PhDr. Róbert Jäger, PhD. Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Katedra dejín štátu a práva, Komenského 20, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika. Štúdia je výstupom grantového projektu APVV-16-0362 *Privatizácia trestného práva - hmotnoprávne, procesnoprávne, kriminologické a organizačné - technické aspekty*.

aspektov našich dejín, je vedecká monografia *Užhorodský rukopisný Pseudozonar – Pravidlá mníšskeho a svetského života* vítaným doplnkom medzery poznania predmetnej problematiky, a zároveň môže slúžiť aj ako dôstojný vedecký podklad pre vyvrátenie spomenutých názorov. V takomto rozsahu a v takejto hĺbke sa predmetnej problematike nevenovala doposiaľ žiadna publikácia charakteru vedeckej monografie.

Celkovo je možné hodnotiť monografiu *Užhorodský rukopisný Pseudozonar – Pravidlá mníšskeho a svetského života* veľmi pozitívne. Rovnako je možné konštatovať, že publikácia je rozhodne obohatením spisby venovanej popisu a štúdiu cyrilských textov, a poznanie predmetnej problematiky posúva o značnú dĺžku ďalej. Predmetná publikácia je zaujímavým doplnkom aj pre právnych historikov zaoberajúcich sa vývojom práva už od Veľkej Moravy, ktoré sa sice nezachovalo v originálnych textoch, ale ich mladšie prepisy sú z veľkej časti písané práve cyrilikou a relikty ktorých možno (ako vidíme aj na základe posudzovanej monografie) nájsť aj v dokumentoch omnoho mladšieho obdobia. Práve tým možno odôvodniť (v súčasnosti spochybňované) prvky kontinuity medzi kultúrou veľkomoravskou a zachovaným dedičstvom obsiahnutým v cyrilských rukopisných dokumentoch mladšieho obdobia.

Doc. JUDr. PhDr. Róbert Jáger, PhD.
Katedra dejín štátu a práva,
Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta
Komenského 20, 974 01 Banská Bystrica

Notitiae Novae Facultatis Iuridicae Universitas Matthiae Beli Neosolii
Ročník XXIII.

Autor:	Kolektív autorov
Vedecký redaktor:	doc. Dr. iur. JUDr. Ing. Michal Turošík, PhD.
Predseda edičnej komisie:	JUDr. Monika Némethová, PhD.
Recenzenti:	Mult. Dr. h. c. prof. JUDr. Mojmir Mamojka, CSc. prof. JUDr. Ján Cirák, CSc. doc. Dr. iur. JUDr. Ing. Michal Turošík, PhD. doc. JUDr. Soňa Kubincová, PhD. doc. JUDr. PhDr. Róbert Jáger, PhD. doc. JUDr. Jaroslav Klátik, PhD. JUDr. Monika Némethová, PhD.
Zostavovateľ:	Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela
Vydavateľ:	v Banskej Bystrici Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela EQUILIBRIA, s.r.o. Mgr. art. Zuzana Ceglédiová
Tlač:	2019
Návrh obálky:	442
Rok vydania:	100 kusov
Počet strán:	
Náklad:	

„Príspevky neprešli jazykovou korektúrou.“

ISBN 978-80-557-1583-4
EAN 9788055715834